

Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет соціальних наук
Кафедра журналістики

Пояснювальна записка
до кваліфікаційної роботи магістра

на тему «Комунікативні стратегії публіцистики Оксани Забужко»

Виконав: студент II курсу, групи СН-312м
Спеціальності 061 «Журналістика»
(шифр і назва спеціальності)

Ігнатенко Андрій Ігорович
(прізвище та ініціали)

Керівник: д.ф.н., проф. Погребна В.Л.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.н.соц.ком., проф. Березенко В.В.
(прізвище та ініціали)

Запоріжжя – 2023 р.

5. Перелік графічного матеріалу: _____

6. Консультування розділів роботи

Розділ	Консультант	Завдання видав		Завдання прийняв	
		підпис	Дата	підпис	дата
Вступ	Погребна В.Л.		27.12.22		27.12.22
I	Погребна В.Л.		10.03.23		10.03.23
II	Погребна В.Л.		10.05.23		10.05.23
III	Погребна В.Л.		07.06.23		07.06.23
Висновки	Погребна В.Л.		17.10.23		17.10.23

7. Дата видачі завдання: «12» вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1	Збір та систематизація матеріалу	вересень 2022	
2	Аналіз журналістикознавчого матеріалу	жовтень 2022	
3	Написання вступу	грудень 2022	
4	Написання розділу 1	березень 2023	
5	Написання розділу 2	травень 2023	
6	Написання розділу 3	липень 2023	
7	Написання висновків	жовтень 2023	
8	Оформлення роботи	листопад 2023	
9	Захист роботи	грудень 2023	

Студент

(підпис)

Ігнатенко А.І.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Погребна В.Л.
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ.....	13
1.1 Тракткування понять «комунікативні стратегії», «комунікативні тактики» у сучасній науці.....	13
1.2 Види публіцистики. Особливості письменницької публіцистики.....	18
РОЗДІЛ 2. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЕСЕЇСТИКИ.....	25
2.1 Жанрова природа есею, його види.....	25
2.2 Есеїзм як тип сучасного синтетичного мислення. Комунікативна мета есеїстики.....	30
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ.....	35
3.1 Оксана Забужко – одна з найвпливовіших українських публіцисток.....	35
3.2. Філософсько-інтелектуальне осягнення дійсності в публіцистиці О. Забужко. Світоглядні концепти публіцистики.....	37
3.3 Автобіографічність як комунікаційна тактика. Прийоми взаємодії авторки з читачем.....	46
3.4 Особливості стилю публіцистики. Інтертекст в есеїстиці О. Забужко...52	52
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

РЕФЕРАТ

Текст магістерської роботи «**Комунікативні стратегії публіцистики Оксани Забужко**» становить 75 сторінок. Для виконання дослідження опрацьовано 108 джерел.

Предмет дослідження: авторські комунікативні стратегії у публіцистиці Оксани Забужко, які впливають на вибір жанрових форм, проблемно-тематичні домінанти інтелектуальної публіцистики, композиційно-стилістичні параметри текстів, загальну тональність творів, діалог з читачем.

Об'єкт дослідження – есеї публіцистки, що увійшли до збірок «Дві культури» (1990), «Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х» (1999), «Репортаж із 2000-го року» (2001), «Let my people go. 15 текстів про українську революцію» (2005), «З мапи книг і людей» (2012), «100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки» (2013), «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади» (2016) та ін.

Мета роботи: виявлення механізмів реалізації комунікативної стратегії у публіцистиці Оксани Забужко.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань:**

- розглянути особливості трактування понять «комунікативні стратегії», «комунікативна тактика» у сучасній науці;
- окреслити види публіцистики, особливості функціонування понять публіцистика, письменницька публіцистика, концептуальна публіцистика, світоглядна публіцистика;
- з'ясувати жанрову природу есею, його види, довести, що есеїзм – тип синтетичного мислення;
- виявити комунікативні стратегії есеїстики;
- висвітлити основні проблемні домінанти філософсько-інтелектуальної публіцистики Оксани Забужко, окреслити світоглядні концепти авторки;
- розглянути автобіографічність як комунікаційну тактику, визначити прийоми взаємодії авторки з читачем;

- проаналізувати особливості стилю публіцистики;
- довести, що інтертекстуальність є механізмом, який забезпечує процес реалізації комунікативної функції есеїв О. Забужко.

Методологічну й теоретичну основу роботи становлять праці таких науковців, як Ф. Бацевич, В. Галич, Л. Морська, Ю. Нестеренко, О. Семенюк, В. Паращук, К. Серажим, М. Титаренко, Л. Чернявська, Т. Шевченко та ін.

Методи дослідження: аналізу і синтезу, проблемно-тематичний та порівняльний аналіз, спостереження, описово-аналітичний.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній була зроблена спроба виявлення механізмів реалізації комунікативної стратегії у публіцистиці Оксани Забужко, окреслення основних проблемних доміант інтелектуальної публіцистики авторки, з'ясування жанрових пріоритетів, висвітлення специфіки її авторського стилю.

Сфера застосування: матеріали кваліфікаційної роботи магістра можуть бути використані під час подальших наукових розробок, при підготовці лекційних та практичних занять з курсів «Історія української журналістики», «Сучасна українська публіцистика».

ПУБЛІЦИСТИКА, ПИСЬМЕННОЦЬКА ПУБЛІЦИСТИКА, СВІТОГЛЯДНА ПУБЛІЦИСТИКА, ЕСЕЙ, КОНЦЕПТ, КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ, ОБРАЗ АВТОРА, ДІАЛОГ З ЧИТАЧЕМ, АВТОБІОГРАФІЧНІСТЬ, ІНТЕРТЕКСТ

ВСТУП

Комунікативні стратегії – комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення цілей комунікантів. Залежно від мотивів і цілей, зокрема, а також комунікативної ситуації в цілому, мовці обирають ті мовні засоби, які найбільш відповідають поставленій меті в процесі спілкування.

Комунікація має діяльнісний характер, оскільки у ній беруть участь співрозмовники, які є суб'єктами процесу спілкування і виступають у ньому зі своїми установками, цінностями, особистісними характеристиками, певними психологічними якостями, мотивами, цілями тощо. Процес комунікації може бути ефективним у разі чіткого планування діяльності комунікантів, тобто адекватно вибору стратегій і тактик спілкування.

Вивчення процесу комунікації з позиції комунікативних стратегій та тактик останнім часом стало дуже популярним у журналістикознавстві, лінгвістиці, психології. Ф.С. Бацевич [5], А.Д. Белова [6], О. В. Дзикович [21], А.П. Загнітко [34], Л. І. Морська [60], О.А. Семенюк, В.Ю. Паращук [78] та ін. у своїх працях розглядають специфіку комунікативних стратегій, способи впливу тексту на потенційного споживача у процесі комунікації. Проблема комунікативного взаємозв'язку тексту та реципієнта стала предметом дослідження у розвідках В. Галич [15-17], О. Кузнецової [49], Ю. Нестеренко [62-65], К. Серажим [79] та ін.

До аналізу письменницької публіцистики в різні роки зверталися українські та зарубіжні дослідники, такі як: О. Антонова [2], Ю. Біловол [7; 8], В. Галич [15-17], Н. Заверталюк [33; 33], В. Здоровега [37-40], О. Куцевська [50], Й. Лось [53; 54], А. Погрібний [67], М. Титаренко [93] та ін., праці яких сформували теоретико-методологічне підґрунтя для дослідження комунікативних стратегій у публіцистиці Оксани Забужко. Наприклад, метою дослідження Ю. В. Нестеренко «Комунікативні стратегії письменницької есеїстики в періодиці України в контексті постмодерної психології доби» є «інтерпретація сучасних методів комунікативного впливу на реципієнта-споживача, свідомо та

несвідомо запрограмованих письменником у лексичній тканині есеїстики, та їх аналіз» [62, с. 86].

Оксана Забужко – найвпливовіша українська письменниця та публіцистка сьогодення. Письменницька та викладацька діяльність, активна громадянська позиція, обізнаність з гострими проблемами суспільства, позначилися на її публіцистиці, яку більшість дослідників відносять до інтелектуальної. Публіцистична творчість авторки становить великий інтерес для науковців.

Творчість О. Забужко-публіцистки вже увійшла до сучасних монографій та посібників з історії української публіцистики (Калантаєвська Г. П. Історія публіцистики : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2018. 238 с. [42]; Чернявська Л. В. Теорія та історія публіцистики. Навчальний посібник для студентів магістратури факультету журналістики. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 90 с. [99]; Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с. [105]), стала предметом зацікавлень деяких науковців.

В. Галич розглядає функції автобіографічності та інтертекстуальності, особливості стилю в автопередмовах Оксани Забужко до публіцистичних збірок другого видання «Вибраного листування на тлі доби. 1992-2002 (з Юрієм Шевельовим)» (2013), «Український палімпсест: Оксана Забужко у розмові з Ізою Хруслінською» (2014), «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади» (2016) [15].

Н. Стеблина у статті «Способи представлення позиції комуніканта в письменницькій публіцистиці (на матеріалі публіцистичних виступів О. Забужко)» окреслює принципи організації мовлення, позицію комуніканта у публіцистиці О. Забужко [89].

У сучасному медіапросторі письменницька публіцистика є ефективним інструментом осмислення соціально-політичного життя та впливу на читача, слухача, глядача. Публіцисти спонукають реципієнтів до діалогу, впливають

на формування поглядів щодо громадської позиції, національних та соціальних питань. Саме тому інтелектуальна публіцистика Оксани Забужко є перспективним об'єктом дослідження, оскільки необхідно вивчати ті стратегії і тактики, які використовує авторка задля впливу на формування позиції читача. Назріла потреба детального дослідження механізмів реалізації комунікативної стратегії у публіцистиці Оксани Забужко. Заявлена тема є **актуальною**.

Предмет дослідження: авторські комунікативні стратегії у публіцистиці Оксани Забужко, які впливають на вибір жанрових форм, проблемно-тематичні домінанти інтелектуальної публіцистики, композиційно-стилістичні параметри текстів, загальну тональність творів, діалог з читачем.

Об'єкт дослідження – есеї публіцистики, що увійшли до збірок «Дві культури» (1990), «Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х» (1999), «Репортаж із 2000-го року» (2001), «Let my people go. 15 текстів про українську революцію» (2005), «З мапи книг і людей» (2012), «100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки» (2013), «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади» (2016) та ін.

Мета роботи: виявлення механізмів реалізації комунікативної стратегії у публіцистиці Оксани Забужко.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розглянути особливості трактування понять «комунікативні стратегії», «комунікативна тактика» у сучасній науці;
- окреслити види публіцистики, особливості функціонування понять публіцистика, письменницька публіцистика, концептуальна публіцистика, світоглядна публіцистика;
- з'ясувати жанрову природу есею, його види, довести, що есеїзм – тип синтетичного мислення;
- виявити комунікативні стратегії есеїстики;
- висвітлити основні проблемні домінанти філософсько-інтелектуальної публіцистики Оксани Забужко, окреслити світоглядні концепти авторки;

- розглянути автобіографічність як комунікаційну тактику, визначити прийоми взаємодії авторки з читачем;
- проаналізувати особливості стилю публіцистики;
- довести, що інтертекстуальність є механізмом, який забезпечує процес реалізації комунікативної функції есеїв О. Забужко.

Методи дослідження: аналізу і синтезу, проблемно-тематичний та порівняльний аналіз, спостереження, описово-аналітичний.

Методологічну й теоретичну основу роботи становлять праці таких науковців, як Ф. Бацевич [5], В. Галич [15-17], Н. Заверталюк [33; 33], Л. Морська [60], Ю. Нестеренко [62-65], К. Серажим [79], М. Титаренко [93], Л. Чернявська [99], Т. Шевченко [105] та ін.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній була зроблена спроба виявлення механізмів реалізації комунікативної стратегії у публіцистиці Оксани Забужко, окреслення основних проблемних домінант інтелектуальної публіцистики авторки, з'ясування жанрових пріоритетів, висвітлення специфіки її авторського стилю.

Теоретичне значення роботи: матеріали кваліфікаційної роботи магістра можуть бути використані під час подальших наукових розробок, які пов'язані з вивченням комунікаційних стратегій публіцистів.

Практичне значення роботи: матеріали кваліфікаційної роботи магістра можуть бути використані при підготовці лекційних та практичних занять з курсів «Історія української журналістики», «Сучасна українська публіцистика», при написанні дипломних робіт студентів.

Основні положення й результати роботи доповідалися й обговорювалися на конференції:

Ігнатенко А.І. (СН-312м) Характеристика жанру есею у публіцистиці Оксани Забужко. *Науково-практична конференція викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів та студентів НУ «Запорізька політехніка» «Тиждень науки-2023», 24–28 квітня 2023 року.* Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023.

За темою дослідження було опубліковано тези:

Ігнатенко, А.І. Характеристика жанру есею у публіцистиці Оксани Забужко. *Тиждень науки-2023. Факультет соціальних наук. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 24-28 квітня 2023 р.* / Ред. : Вадим Шаломєєв. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 166-168.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

У вступі виявляється ступінь вивченості заявленої теми, окреслюються мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його наукова новизна, теоретичне та практичне значення, називаються методи дослідження.

У першому розділі розглядаються комунікативні аспекти сучасного публіцистичного дискурсу. У першому підрозділі цього розділу окреслюються особливості трактування понять «комунікативні стратегії», «комунікативна тактика» у сучасній науці, у другому – визначаються види публіцистики, особливості функціонування понять публіцистика, письменницька публіцистика, концептуальна публіцистика, світоглядна публіцистика

Другий розділ присвячено розгляду комунікативних стратегій есеїстики. У першому підрозділі цього розділу з'ясовується жанрова природа есею, його види; у другому підрозділі другого розділу доводиться, що есеїзм – тип синтетичного мислення, окреслюється комунікативна мета есеїстики.

Третій розділ присвячено висвітленню особливостей реалізації комунікативної стратегії Оксани Забужко у публіцистичних текстах. У першому підрозділі цього розділу розглядається питання значення публіцистичної діяльності цієї найвпливовішої української авторки, в другому – висвітлюються основні проблемні домінанти філософсько-інтелектуальної публіцистики Оксани Забужко, окреслюються світоглядні концепти авторки. У третьому підрозділі третього розділу розглядається автобіографічність як комунікаційна тактика, визначаються прийоми взаємодії авторки з читачем, а в четвертому – аналізуються особливості стилю публіцистики, доводиться, що

інтертекстуальність є механізмом, який забезпечує процес реалізації комунікативної функції есеїв О. Забужко.

У висновках підводяться підсумки дослідження.

Обсяг роботи – 75 сторінок. Список використаної літератури включає 108 найменувань.

РОЗДІЛ 1. КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

1.1 Тракткування понять «комунікативні стратегії», «комунікативні тактики» у сучасній науці

Комунікація – феномен, пов'язаний із виробленням, передачею та споживанням інформації. Ф.С. Бацевич дає наступне визначення цього поняття: «Комунікація (лат. *communis* – спілкуюсь з кимось) – смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, облік інформації в різноманітних процесах спілкування [5, с. 28]. Це цілеспрямований процес, діяльність, одним із засобів якої є мовлення, а знаковою цілісною формою організації – текст. Вибір дієвих ходів спілкування визначає комунікативну стратегію, яка реалізується в комунікативному акті посередництвом тексту.

Стратегія – направлення, програма діяльності у будь-якій сфері. Первинно термін «стратегія» запозичений з військової науки, це область воєнного мистецтва, що включає теорію і практику ведення війни, воєнних кампаній і великих бойових операцій, у ширшому розумінні – це мистецтво планування чи керівництва, базоване на правильних далекоглядних прогнозах.

У науці поки що немає єдиного визначення поняття «комунікативна стратегія», існує декілька підходів до його трактування. Ф.С. Бацевич визначає комунікативну стратегію як «певну послідовність мовленнєвих дій, які організовані залежно від мети взаємодії; оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування та гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації» [5, с. 77].

З точки зору Т.А. ван Дейка, комунікативну стратегію варто характеризувати передусім як «ознаку когнітивних планів, які являють собою загальну організацію певної послідовності комунікативних дій і включають

ціль або цілі взаємодії, реалізація яких передбачає декілька способів, вибір яких регулюється комунікативною стратегією» [108, с. 272].

Під комунікативною стратегією розуміють і як прийоми вибору, структурування та подачі у висловленні необхідної інформації, що підпорядкована цілям комунікативного впливу, і як сукупність попередньо запланованих мовцем теоретичних ходів, які реалізуються в ході спілкування та спрямовані на досягнення комунікативних цілей.

Іноді під стратегією розуміють низку рішень мовця, комунікативний вибір тих чи інших мовленнєвих дій та мовних засобів. З іншої точки зору, стратегію пов'язують з реалізацією набору цілей у процесі спілкування. Ці два підходи не суперечать один одному, а навпаки, доповнюють, вони в сукупності глибше розкривають багаторівневу та поліфункціональну природу мовленнєвого спілкування та його побудову.

Комунікативні стратегії відрізняються гнучкістю та динамікою, оскільки у процесі спілкування вони зазнають постійних коригувань, безпосередньо залежать від мовленнєвих дій опонента та від контексту дискурсу, що постійно доповнюється та змінюється.

Як правило, у разі кооперативного (неконфліктного) спілкування його стратегію визначають пошуки «спільної мови», тобто діалогічного (чи полілогічного) співробітництва: добір мовних засобів представлення реального стану речей, вибір тональності спілкування, формування сприятливої атмосфери взаємодії всіх учасників комунікації тощо. Стратегія мовленнєвого спілкування, або комунікативна стратегія – оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації.

Проаналізувавши теоретичний матеріал, доходимо висновку, що комунікативна стратегія – модель спілкування, направлена на планування процесу мовлення, результатом якого є досягнення комунікативної мети; комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення цілей адресанта.

О.О. Селіванова вважає, що «проаналізувати реалізацію комунікативної стратегії можна на формально-семіотичному рівні (напр., звернення, особові займенники, дієслова наказового способу, вигуки, вставні слова на позначення аргументації тощо, повтори з метою привернення уваги, вибір певного стилю мовлення і т.д.), на когнітивно-інтерпретаційному рівні (збіг тезаурусів адресанта і адресата, їх ситуативних, енциклопедичних, референтних знань, уявлень про світ, спільні пресупозиції та здатність адресата декодувати прихований зміст повідомлення) і на мотиваційно-прагматичному рівні (врахування стратегій адресата, його соціально-рольового статусу, мети мовленнєвого контакту, дотримання етикетно-ритуальної поведінки тощо) [77, с. 312].

На думку науковців О. Семенюка, Паращук В.Ю. за результативністю взаємодії комунікантів можна розрізнити кооперативні стратегії, в основі яких лежить гармонізація взаємин для досягнення спільної мети (стратегія ввічливості, щирості, співпраці, компромісу), та конфронтаційні стратегії, які полягають у викриванні розбіжностей між співрозмовниками та створенні мовленнєвого конфлікту (стратегії агресії, дискредитації, примусу), який адресант використовує задля досягнення своєї стратегічної мети [78, с. 29].

Крім того, О. Семенюк, Паращук В.Ю. зауважують, що можна вирізнити також комунікативне суперництво, для якого характерне прагнення здобути інтелектуальну перевагу у діалозі і тим самими підвищити власний статус [78, с. 38].

Зважаючи на те, що побудова комунікативних стратегій та їх реалізація залежать від значної кількості екстралінгвальних чинників (етнічна належність, соціальний статус, стать і вік комунікантів, природа комунікативних знаків, темпоральність, адресантно-адресатні відношення), дослідниця А. Белова систематизує їх у вигляді набору своєрідних бінарних опозицій:

- універсальні / етнічно специфічні;
- загальноживані / індивідуальні;

- загальноживані / статуснозумовлені;
- загальноживані / вікові;
- унісекс / гендерно-марковані;
- вербальні / невербальні;
- атемпоральні / обмежені в часі;
- кооперативні / конфліктні;
- адресантноорієнтовані / адресатноорієнтовані;
- інформативні/ спонукальні [6, с. 32].

У кожній комунікативній ситуації використовується своя комунікативна стратегія, яка сприяє досягненню цілей спілкування. В даному випадку стратегію розглядають як усвідомлення ситуації в цілому, визначення напрямку розвитку і організації впливу в інтересах досягнення цілей спілкування. Стратегія спілкування реалізується в мовленнєвих тактиках, під якими розуміють мовленнєві прийоми, які дозволяють досягти поставлених цілей в конкретній ситуації. На відміну від комунікативної стратегії, комунікативна тактика співвідноситься, передусім, не з комунікативною ціллю, а з набором комунікативних намірів, які зумовлені різними чинниками.

В комунікативних ситуаціях побутового спілкування дієвими є одні мовленнєві тактики, в сфері ділового спілкування – інші. При мовленнєвому впливі на різні соціальні групи слід також вибирати відповідні мовленнєві тактики, пам'ятаючи при цьому, що жодна з тактик не є універсальною та ефективною у всіх ситуаціях. Тактика, з одного боку, – спосіб мовленнєвого впливу, сукупність мовленнєвих засобів, з іншого боку – шлях реалізації стратегії. У межах однієї стратегії можна виділити декілька мовленнєвих тактик, що працюють на неї. Комунікативний хід – це конкретний засіб досягнення комунікативної ефекту, заданого в тактичній установці.

На проблему вибору комунікативних стратегій і тактик впливають мотиви, система цінностей та переконань мовця, його статус у суспільстві, соціальні норми й конвенції.

Існують різноманітні форми спілкування з читачем. Серед типів комунікативних стратегій переважають семантичні та прагматичні, діалогічні та риторичні стратегії. Інформативність, естетичний та емоційний впливи вербальних текстів можуть розширюватися внаслідок взаємозв'язків з іншими текстами, як вербальними, так і візуальними.

Л. І. Морська справедливо зазначає, що залежно від сфери вживання, ситуації спілкування, цілей, ресурсів комунікантів (знання, оцінки, очікування, бажання) і способів впливу на них стратегії можуть бути оформлені на високому рівні інтерактивності: «від невербальних (кінетичних, проксемічних) способів до вербальних форм текстової діяльності (наказ, прохання, порада, аргументація, домовленість). На вербальному рівні стратегія маркується різнорівневим набором мовних засобів: мовними сигналами відправника й одержувача повідомлення, що утворюють певні мовленнєві кліше, оцінною лексикою, ввідними словами, словосполученнями» [60, с. 71]. Дослідниця вважає, що актуалізація дискурсивних стратегій на мовленнєвому рівні відбувається за допомогою сигналів структуризації тексту, з яких універсальними визнаються сигнали початку і закінчення тексту, зміни ролей, реагування, залучення учасників та ін. [60, с. 71].

Журналістський текст будь-якого жанру – це комунікативно-психологічне явище, складний акт мовної комунікації. Текст – це одиниця комунікативного акту, комунікативна подія, він має комунікативну спрямованість (ціленастанову), значущість, комунікативну структуру, що впливає з комунікативної мети (задуму, мотиву, смислу, інтенції/ наміру), включає комунікативні стратегії і тактики.

К. С. Серажим зазначає, що у загальному підході до розуміння структури публіцистичного тексту комунікативна стратегія «полягає у такому розгортанні тези (основної думки), за допомогою якого не лише можна якнайкраще розкрити зміст, а й вплинути на ситуацію» [79, с. 106]. Вибір загального композиційного типу, прийомів подання фактів, їхнє висвітлення, загальна тональність твору – усе це пов'язано з комунікативною

спрямованістю тексту. «Комунікативна стратегія, – зазначає К. Серажим, – зумовлюється цільовою настановою й відображається у плані або в тезах підготовленого мовленнєвого твору» [79, с. 106].

Комунікативна стратегія залежить і від жанру журналістського тексту, домінування в ньому раціонально-логічних чи емоційно-риторичних типів структур, а отже, окреслення певних композиційно-стилістичних параметрів. Основна стратегія журналістського тексту – вплив, причому вплив на масового адресата. Текст, створений за певних обставин з використанням певних стратегій і тактик, залежно від поставленої мети, спрямований на певну аудиторію, яка володіє необхідними фоновими знаннями, називають дискурсом.

1.2 Види публіцистики. Особливості письменницької публіцистики

Публіцистика – вид творчості, один із потоків журналістської інформації, що виконує важливу роль в суспільстві. Публіцистика (від лат. *publicus* – суспільний, народний) є терміном, який має широку палітру різночитань та тлумачень. В. Здоровега дає наступне визначення поняття: «Публіцистика – твори (переважно надруковані у періодичній пресі чи передавані з допомогою інших засобів масового зв'язку), в яких оперативно досліджуються, висвітлюються і узагальнюються з певних класових, партійних позицій актуальні факти і явища. Формуючи громадську думку, впливаючи на суспільну свідомість і подаючи своїм словом певну соціально-практичну допомогу тим, до кого він звертається, публіцист вдається до своєрідного поєднання, логічно-абстрактного та конкретно-образного мислення, впливаючи як на розум, так і на почуття» [37, с. 106].

В. Галич називає публіцистику «синтетичним родом літератури» [16, с. 5], «специфічним видом творчої діяльності» [16, с. 340].

Існує два погляди журналістикознавців на публіцистику: у широкому та вузькому її розумінні. У широкому – до публіцистики зараховуються всі публічні виступи на актуальні суспільно важливі теми; у вузькому, професійно-журналістському значенні – частина матеріалів, яка відіграє у ЗМІ особливу роль, бо тут журналіст, ідучи далі від інформування та коментування, набагато глибше і місткіше досліджує, аналізує й узагальнює події, факти, явища, відповідно впливаючи на суспільну свідомість. Тобто йдеться про публіцистику як один із потоків журналістської інформації та як окремий вид творчості.

М. Титаренко пропонує розрізнати три сфери функціонування публіцистики (відповідно, три підходи до її розуміння):

- публіцистика як сфера літератури (художня публіцистика): В. Шкляр, Г. Вартанов, І. Білодід, С. Ожегов, В. Даль, Б. Горєв та ін. Жанри художньої публіцистики – від художнього нарису (М. Коцюбинський «Як ми їздили до криниці») до публіцистичної лірики (І. Драч, Б. Олійник) та ліро-епосу (О. Ольжич «Незаному воякові»);

- публіцистика як сфера філософії, релігії, науки (світоглядна публіцистика): М. Шлемкевич, Б. Прутцков, Й. Лось. Прикладами таких творів є есеїстка Ю. Андруховича, О. Забужко, В. Медведя та ін.;

- публіцистика як сфера журналістики (так звана газетна/журнальна, теле-, радіопубліцистика): В. Здоровега, Б. Лозовський, В. Учюнова, Л. Світіч, Н. Грибачьов, В. Горохов та ін. Прикладами цього типу публіцистики є публікації журналістів газети «День» (зокрема, К. Гудзик, І. Сюдюков), «Літературна Україна» (В. Яворівський та версія його рубрики на державному радіо) [93, с. 119].

В. М. Москалюк наголошує на тому, що саме публіцистика фіксує історичні моменти творчої реалізації народу, нації, її розуміння світу й себе в цьому світі і є по суті «макротекстами культури» [61, с. 69]. Публіцистичні твори сприяють формуванню громадської думки, ідеологічної атмосфери в

суспільстві. Саме тому публіцистику називають «літературою факту» [61, с. 69].

Основні функції публіцистики: формування громадської думки, навчальна, естетична. Публіцистика має образну, художню природу, впливає на почуття людей, має культурну цінність, уособлює сучасні національні цінності. Це одна з ділянок духовної культури, споріднена з наукою, мистецтвом, релігією. Водночас публіцистика є сукупністю творів, у яких оперативно висвітлюються, досліджуються і узагальнюються актуальні факти і явища. Звідси випливає висновок про неабияку складність публіцистики як виду творчості, яка полягає в необхідності органічного поєднання раціонального й емоціонального елементів, щоби публіцистичний текст формував громадську думку і міг спонукати членів соціуму до певних вчинків. Можливість закладення, закодування у публіцистичному тексті такої потужної енергії масового впливу робить цей вид мистецтва величезною силою, що визнають усі дослідники.

Мова талановитих публіцистичних творів являє собою ту національну реальність, у котрій вміщений головний сенс сучасного життя й саме через публіцистичні тексти ми відчуваємо «нерв» сьогодення. Особливих рис українській публіцистиці надає сугестивність нашої мови, яка забезпечує створення неординарного, неповторного національного світу українства.

На думку В. Здоровеги, публіцист – дослідник, а не просто фіксатор тих чи тих фактів. Він повинен підбивати підсумки, доходити висновку, сприяти свідомому добиранню засобів, прийомів і методів боротьби, здатних при найменшій затраті сил дати найефективніші результати [Здоровега В. У майстерні публіциста, 171].

Зміст будь-якого публіцистичного твору, як підкреслює учений, органічно включає в себе оригінальну авторську думку, судження і саме цим він відрізняється від інформаційних описових матеріалів, які постійно передаються за допомогою засобів масової комунікації [40, с. 60]. Таким

чином, за В. Здровогою, зміст – це відображені та осмислені автором явища і факти, його судження, думки про них.

Виходячи з того, що публіцистика – це література факту, а письменницька публіцистика – це «специфічний жанрово-стильовий різновид публіцистики» [67, с. 49], розглядати її тексти в нинішній період розвитку інформаційності суспільства потрібно як із журналістської, інформаційної та соціокомунікативної точок зору, так і з філософської, етико-естетичної, логіко-гносеологічної, діяльнісної, практичної, інституціональної. Певну роль у такому комплексному пізнанні відіграє й історія становлення та розвитку письменницької публіцистики, зокрема її журнальна складова.

Письменницька публіцистика, за визначенням В. Галич, вирізняється «поширеною увагою автора до використання різноманітних художніх засобів, багатством стильових підходів і жанрових форм, емоційним відображенням дійсності й художністю типізації її сутнісних явищ, особливим переплетенням публіцистичних пафосів, філігранним механізмом прагматики, автобіографічним синергеном, поглибленою інтертекстуальністю, високим філософським звучанням...» [17, с. 58].

Письменницька публіцистика в межах журналістської творчості вирізняється підвищеним рівнем естетизації повідомлення, імперативною метафоричністю, глибиною філософських узагальнень, наскрізною інтертекстуальністю та масштабністю бачення сьогодення як прояву життя і буття в цілому. Як справедливо наголошує В. Галич, письменницька публіцистика прикметна «активною інтеграцією з естетичною системою художньої творчості митця, його аналітичним підходом до пізнання дійсності й умінням передбачати близькі та далекі перспективи її розвитку» [17, с. 58].

Журналістикознавці виділяють і інші різновиди публіцистики. М. Титаренко зауважує, що термін світоглядної (можливі варіанти: світонастановчої, концептуальної, універсальної, християнської, автентичної, антропософської) публіцистики вперше з'явився у працях відомого публіциста, доктора філософських наук, члена Української Вільної Академії

Наук і НТШ Миколи Шлемкевича (1894-1966). У своїй статті «Новочасна потуга (Ідеї до філософії публіцистики)» він подає масштабне дослідження й теоретичне обґрунтування цього нового для тодішнього українського журналістського дискурсу концепту, що й донині залишається білою плямою науки журналістики (йдеться передовсім про теорію). Власне поняття публіцистика виникло раніше за поняття «журналістика», «журналізм». На часі, на думку М. Титаренка, виокремлення й детальніше вивчення світоглядної публіцистики як окремої, самодостатньої і традиційної для України парадигми журналістики, на противагу іншій, звичайній і популярній прозахідній парадигмі – інформаційного журналізму [93, с. 121].

У типології публіцистики поміж культурологічної, політичної, релігійної, філософської, світоглядна публіцистика відрізняється тим, що поєднує в собі всі ці види, функціонує ніби на перетині, бо публіцистика вже за своєю природою філософська. Вона здійснює діалог поколінь і бере відповідальність за націєкультурну ідентичність.

Поняття «світоглядна публіцистика», «концептуальна публіцистика» сьогодні усе частіше використовують як у науковому, так і у широкому публічному дискурсі. Така публіцистика здатна змінювати масову комунікацію, виводити її на вищий суспільний рівень, формувати цільову аудиторію через розширення її світоглядних горизонтів, через звернення як до маси, так і до особистості зокрема, формувати позицію з центрових питань національного буття.

На думку М. Титаренка, автори такої публіцистики «мають бути непересічними, обдарованими і світоглядними особистостями (не обов'язково журналістами), здатними дати відповідь на виклик часу, моральними авторитетами своєї країни, які повинні мати універсальний тип мислення. А відтак – належати до брахманів, до духовної аристократії» [93, с. 122].

Провідним поняттям концептуальної, світоглядної публіцистики є концепт. Частіше концептами стають ті поняття, які мають сталі ментальні характеристики й є усталеними категоріями масової свідомості.

У теорії журналістики концепт як елемент концепції публіцистичного тексту одним із перших виокремив В. Буряк, пишучи про мініконцепцію (концепт) як свідомісну вершину айсберга, яка підпорядковує своєму вираженню всю систему зображально-виражальних засобів [12, с. 23]. Серед внутрішньо-концептуальних критеріїв авторського публіцистичного бачення він помічає здатність до концептуальної новизни та розбудову національної самосвідомості, відтворення національної ментальності як інформсистеми [11].

Концепти як універсальні коди текстів сучасних публіцистів (свобода, незалежність, національна пам'ять, національна культура тощо) стають способами інтерпретації епохи, вираженням масової свідомості необхідного періоду, фіксують основні світоглядні коди у суспільній комунікації часу.

І. Павлюк, говорячи про тематичні напрямки сучасної української публіцистики, зазначає: «Наразі українська публіцистика продовжує бути на передньому краї боротьби за незалежність України, екзистенційну справедливість у світі, збереження екології природи та духовно-гуманітарної сфери одночасно» [66, с. 95].

Таким чином, комунікативна стратегія – модель спілкування, направлена на планування процесу мовлення, результатом якого є досягнення комунікативної мети, це сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної цілі. Комунікативна тактика – шляхи й способи досягнення стратегії. Комунікативна стратегія характеризується набором та індивідуальним поєднанням мовленнєвих і паралінгвістичних тактик, що по-різному впливають на адресата, сприяють реалізації стратегії.

Журналістський текст будь-якого жанру – це комунікативно-психологічне явище, складний акт мовної комунікації. Комунікативна стратегія впливає на жанр журналістського тексту, його композиційно-стилістичні параметри, домінування в ньому раціонально-логічних чи емоційно-риторичних типів структур, загальну тональність твору.

Публіцистика є сукупністю творів, у яких оперативно висвітлюються, досліджуються і узагальнюються актуальні факти і явища. Можливість

закладення, заcodування у публіцистичному тексті потужної енергії масового впливу робить цей вид мистецтва величезною силою, що визнають усі дослідники.

Письменницька публіцистика характеризується посиленою увагою автора до використання різноманітних художніх засобів, багатством стильових підходів і жанрових форм, емоційним відображенням дійсності й художністю типізації її сутнісних явищ, особливим переплетенням публіцистичних пафосів, філігранним механізмом прагматики, автобіографічним синергеном, поглибленою інтертекстуальністю, високим філософським звучанням.

У типології публіцистики світоглядна, концептуальна публіцистика займає особливе місце, що поєднує в собі інші види (культурологічну, політичну, релігійну, філософську та ін.).

РОЗДІЛ 2. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЕСЕЇСТИКИ

2.1 Жанрова природа есею, його види

Есей – найпопулярніший жанр української публіцистики, в якому відображено важливі суспільно-політичні, історичні, культурні проблеми сьогодення. Попри наявність досліджень із теорії та практики жанру, есей так і не отримав загальноприйнятого визначення. Виходячи з етимології французького слова «essai» (спроба, намагання, експеримент), більшість сучасних учених вважають есей обґрунтованим прозовим твором, в якому автор робить спробу викласти важливі ідеї, описати досвід, передати інформацію, проаналізувати питання тощо [3; 19; 43; 44; 97].

В. Галич визначає есеї як «короткі наукові, критичні та інші твори вільної композиції, які трактують часткову тему і передають пов'язані з нею індивідуальні враження й міркування» [19, с. 317].

Ю. Нестеренко пропонує таке визначення жанру есею: «це синкретичний жанр, який функціонує у філософії, публіцистиці, літературній критиці й художній літературі, втілений у змісті та формі, що базується на художній проекції авторської концепції з високою жанровою валентністю і типологічною нестабільністю» [64, с. 11].

М.А. Балаклицький називає наступні жанротвірні ознаки есею:

- 1) особистісний характер мотивації, сприйняття й висвітлення предмета зображення, що дозволяє побачити нове в знайомому;
- 2) особливий спосіб репрезентації предмета мовлення за допомогою асоціативно-емоційної структурної основи;
- 3) можливість виходу в загальнокультурний контекст фонових знань адресата;
- 4) невимушеність потоку мовлення – вільна асоціативна композиція;
- 5) підвищена модальність тексту як відбиття суб'єктивності ти чи інших авторських характеристик [3, с. 27].

Факти автор одбирає ретельно, розглядає їх, повертаючи, всебічно, але цікавлять вони його не самі по собі, не як роздрібнені й одиничні, а в складному мисленневому зв'язку до тих пір, доки не набудуть нового, потрібного йому, філософськи-узагальненого смислу. Ефект жанрової свободи створюється відсутністю жорстких композиційно-мовленневих схем. Рух думки невимушений, з частими переходами від конкретного до абстрактного, що неминуче розсуває горизонт дослідження. На перший погляд, це «легкий», «вільний» жанр, у якому автор виражає свої суб'єктивні думки та емоції, але він може бути позначений глибиною роздумів та висновків про сучасний світ, а емоційний накал передає важливість проблем, що і привертає увагу читача, слухача, глядача, спонукає його до роздумів, дискусій та дій.

Стилістичну модель есею можна уподібнити, як зазначає М.А. Балаклицький, «голографічному зображенню, бо автор, «порпаючись у собі», займаючись самоаналізом, довільно, чи навіть оперуючи інтуїтивно обраними композиційно-мовленневими засобами, «просвічує» об'єкт дослідження. Задіяно всі відомі типи мовлення (роздуми, оповідь, опис, пояснення) і форми мовлення (монолог, внутрішній монолог, невласне пряма мова, діалог з уявним опонентом і т. п.). І різні типи словесності: філософські умовиводи, спогади, афоризми, авторський коментар» [3, с. 28].

Найголовнішими рисами есею К. В. Сільман визначає «нелінійність думки, критико-гіпотетичну настанову, пошукову спрямованість, самообґрунтування авторської індивідуальності, релятивістську основу світогляду есеїста, невизначеність, інтелектуальне й духовне переживання, суб'єктивацію явищ культури, внутрішнє переживання автора, прямолінійність вираження авторської інтенції, інтимність і голос, звернений до уявної аудиторії» [82, с. 28]. Ю. В. Нестеренко виділяє в сучасних українських есеях наступні ознаки постмодернізму: невизначеність, фрагментарність, карнавалізація, гра, іронічність тощо [64].

У есеїстиці поєднуються фактографічність і образність. О. Гарачковська зазначає: «Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю,

парадоксальністю. Емоційно-експресивна забарвленість есе сприяє популяризації творів цього жанру серед широкого кола читачів і насамперед покращує рецепцію та аналіз оприлюднених текстів» [20, с. 117].

Сучасні письменники-публіцисти, серед яких О. Забужко, М. Рябчук, Ю. Андрухович, Ю. Винничук, С. Жадан, Ю. Іздрик та ін. розвивають основні положення європейського персоналізму, за якими розвиток особистості, її духовних вартостей є метою як її життя, так і життя суспільства, є вищим сенсом людського буття. Вони часто вдаються до жанру есею, який щонайкраще дає змогу представити суб'єктивний підхід у висвітленні певної проблеми, увиразнити особистість автора, його думки, погляди, власне ставлення до предмета розмови.

Існує декілька типологій есеїв. Найбільш досконалу типологію розроблено західними дослідниками. В українській науці найповніший огляд західних концепцій подає Олена Ципоруха. У її інтерпретації типологічна структура есеїв виглядає так:

I. Неформальне, або літературне есе:

- 1) афористичне;
- 2) періодичне:
 - а) характерне (скетч);
 - б) звичасописувальне;
 - в) просвітницьке:
 - дидактичне;
 - соціально-пропагандистське;
- 3) особистісне:
 - а) описове;
 - б) художнє або белетристичне.

II. Формальне есе:

- 1) критичне (огляд);
- 2) літературно-критичне;
- 3) дослідницьке;

4) інформативне [97].

М. Балаклицький вважає, що «західна типологія в інтерпретації О. Ципорухи занадто деталізована і не може бути транспольована на українську есеїстичну традицію» [3, с. 30]. Дослідник зазначає, що хоча в українських дослідженнях з журналістської жанрології внутрішньо жанрова типологія есея представлена в зародковому стані, все ж можна спостерегти й окремі продуктивні спроби. Спираючись на них, він пропонує таку більш пристосовану до реальної української практики і потреб типологію есею:

- загальне есе. Воно може поєднувати подорож, філософію, рецепцію прочитаної літератури. В Україні цей жанр запроваджує сентименталізм. Прикладом цього виду можуть бути «Мои безделицы» Івана Вернета;

- есе-лист, що передбачає адресата і розмову з ним. Уже згадувався «Відкритий лист до Івана Виргана» М. Рильського;

- есе-замальовка має невеликий розмір і присвячена одній темі – тематичноцентрична: ті ж пейзажні замальовки з виразним авторським струменем;

- есе-стаття, що зазвичай має дидактичний імператив («Над озером. Баварія» Юрія Шереха);

- есе-лекція, промова, доповідь. В Україні твори такого кшталту лунають на присвоєнні звання почесного доктора Києво-Могилянської академії – та ж «Гуманітарна аура нації» Ліни Костенко;

- есе-щоденник – хроніка, зосереджена не на подіях чи ділових нотатках, а на вираженні авторського бачення світу (щоденникова есеїстика Сергія Єфремова, Олександра Довженка, Аркадія Любченка, «блокноти» Володимира Брюггена). Іноді щоденники і пишуться автором як заготовки для майбутніх есе або інших творів. Сучасні автори, які рясно друкують свої есеїстичні нотатки – Володимир Базилевський та Костянтин Москалець [3, с. 30].

О. Гарачковська виокремлює наступні види есеїв: «філософське, історико-біографічне, публіцистичне, літературно-критичне та белетристичне» [20, с. 116].

Досліджуючи тематику есеїв, необхідно відзначити їх приналежність до «літератури аналізу», або, як її ще називають західні дослідники, «літератури рефлексії», «літератури ідей». Палітра аналізованих в есеях об'єктів характеризується «від філософії до політики, від критики до моралі, від естетики до ідеології, всі об'єкти думки» [19, с. 49].

Активно розроблюваними темами є:

- питання мови, національної політики, соціальної зумовленості проблематики цього кола;
- проблеми глобалізації, української самобутності, автентичності, філософське осягнення буття українця;
- проблеми сучасного українського мистецтва, письменницька громадянська і естетична позиції, сучасна літературна ситуація;
- стосунки історії з сучасністю, міфологеми минулого в сучасному житті українців;
- гендерна проблематика;
- проблеми державотворення, які уповільнюються через активне функціонування соціокультурних і гендерних міфів, успадкованих Україною від Радянського Союзу.

О. Гарачковська називає три форми композиційної побудови есеїв : «лінійний тип (поступове розгортання думок «на очах читача», своєрідна публічна медитація); циклічний тип (перелік різноманітних суджень або фактів, що підтверджують одне судження); фрагментарний тип (стислі думки, тонкі спостереження, відчуття)» [20, с. 116], наголошуючи на тому, що есеї характеризує «довільна композиція та обсяг; спонтанність і невимушеність нарації; активне використання зображувально-виражальних засобів (тропів і стилістичних фігур)» О. Гарачковська [20, с. 117].

Інтерес до жанру есею посилюється в часи певних зламів, акумулює гострий соціальний зміст. Дослідники цієї форми відзначають, що він може поєднувати елементи мемуарів (спогадів, щоденників, листів, сповіді), проповіді, нарису, філософського роздуму, оповідання.

2.2 Есеїзм як тип сучасного синтетичного мислення. Комунікативна мета есеїстики

С. Квіт справедливо вважає, що «рівень розвитку есеїстики свідчить про виробленість тієї чи іншої національної культури» [46, с. 37]. Визначаючи функцію журналістики в суспільстві в дискурсі герменевтики, тобто інтерпретації дійсності, що включає не лише інформування, але й аналіз, називає основні засади журналістської діяльності: гра (підкреслення творчого первня), усвідомлення суспільної місії, міркування/аналіз, що керується категоріями поезії й мистецтва. Ця риса своєрідної «злитості» публіцистики поєднується із таким типом синтетичного мислення, який С. Квіт називає есеїзмом [46, с. 37]. Есеїзм може бути притаманним не тільки есею як жанру, а й багатьом іншим жанрам журналістики, оскільки емоційне відтворення дійсності, проблем, які хвилюють багатьох людей, може бути відтворене в нарисі, життєвій історії, статті, рецензії та інших жанрах.

О. Гарачковська наголошує на посиленні есеїзму як знакового маркера публіцистичної розповіді, що обумовлюється демократизацією українського суспільства, яка відкрила для журналістів широкі можливості для самовираження [20, с. 116]. Сам есеїзм вона розглядає як комунікативну стратегію: «Як особлива комунікативна стратегія у друкованих ЗМІ, синергетичний есеїзм перебуває на межі перетину двох протилежних тенденцій в українській публіцистиці: схильності до знеособлення журналістських матеріалів та інтересу до індивідуального унікального досвіду (публіцистика думок)» [20, с. 117].

Довгий час есей не був властивий «офіційній» журналістиці, а тому найчастіше функціонував у середовищі дисидентів (І. Світличний, В. Чорновіл, Є. Сверстюк, І. Дзюба, М. Маринович) та еміграційних публіцистів (Ю.Шерех (Шевельов), Ю. Луцький, В. Барка, У. Самчук, Б. Осадчук). Дослідниця Г. Швець доречно говорить про «безсумнівну залежність жанру від політичного клімату в суспільстві: есе розвивається там, де є можливість

вільно викладати власну точку зору, демонструючи незалежність мислення, і де виховано читачів, яким це цікаво й потрібно» [101, с. 15]. Саме тому есей як жанр розквітнув саме в останні тридцять років.

З початку 1990-х років спостерігається справжній бум есеїстики, здебільшого якісної, високоінтелектуальної. Серед помітних представників цього жанру – О. Пахльовська, С. Павличко, О. Забужко, М. Рябчук, Ю. Андрухович, Т. Прохасько, Я. Грицак, Т. Возняк, К. Москалець та ін., які репрезентують різні проблемно-тематичні напрямки української есеїстики (культурологічна, філософська, політична, власне літературна, історична, науково-популярна).

Есей – це жанр з нахилом до елітарності, у ньому переважає художньо-концептуальна орієнтація, що передбачає наявність спеціально підготованого читача з широкою ерудицією. О. Гарачковська зазначає: «Жанр есе може слугувати своєрідним культурним маркером для збірного портрета сучасного українського інтелектуала» [20, с. 117]. Тобто есеїстика – це сфера, де взаємодіють автор та освічена, підготовлена аудиторія.

Есей як жанр постає найбільш прийнятною формою вираження авторської позиції, де превалюють роздуми, письменницькі рефлексії, їх палітра варіюється від карнавалізму Ю. Андруховича, інтелектуалізму О. Забужко до природності буття Т. Прохаська і «грунтівства» В. Медведя. Есеїстика, отже, це ще один рівень синкретичності публіцистичного твору, але з переважанням не науково-інформативного, а художньо-філософського спрямування.

Публіцистичні тексти діалогічні, бо передбачають непряме або пряме спілкування автора з читачем, тому відкритість автора, його постійна присутність у творі накладають на публіциста значну відповідальність. Особистість автора-митця визначається тяжінням до щирості й відкритості, вболіванням за проблеми часу, а письменницький публіцистичний текст позначений соціальним, психологічним, науковим і, насамперед, художньо-мистецьким досвідом.

Ю. В. Нестеренко у статті «Комунікативні стратегії письменницької есеїстики в періодиці України в контексті постмодерної психології доби» зазначає: «Прагматика жанру есе зумовлена комунікативними особливостями окресленого типу тексту, а саме: завданням, яке покладає на нього комунікатор, арсенал текстових кодів і знаків, майстерно використаних прийомів, і, відповідно, зворотною реакцією реципієнта, як прогнозованою й очікуваною, так і несподіваною та неконтрольованою» [62, с. 86].

Говорячи про особливості впливу есеїстики на реципієнта, О.Д. Кузнецова звертає увагу на такі елементи впливу, як: сприйняття, дохідливість і аргументація (логічна та психологічна), зазначає, що є спеціальні прийоми, що сприяють аргументації думки:

- особистісні апеляції (звернення есеїстом до сфери почуттів читача, його інтересів та ціннісних орієнтирів);
- дискусійність («наявність аргументів не тільки на користь думки, яку відстоює автор, але й проти неї»);
- порядковий ефект (пріоритет у викладі аргументів);
- експліцитність висновків (чіткість, доступність) [49, с. 155].

Ю.В. Нестеренко вважає, що жанр есею має сталі образи для стимулювання читацької уваги, звертає увагу на основні концептуальні образи, які використовуються при формуванні комунікативних стратегій есеїстичних творів: «1) образ есеїста як реальної особи, про яку сформоване уявлення в масовій свідомості осіб певної комунікативної зони; 2) образ автора у творі; 3) образ адресата-споживача» [62, с. 87].

Комунікативний вплив – основне завдання публіциста, звідси дуже важливим вбачаємо і емоційний вплив, який є можливим за умови володіння автором словом, вмінням створити образи, підібрати вдалі художньо-виражальні засоби.

Ю.В. Нестеренко зазначає, що «кожен есеїстичний твір на сьогодні є плетивом спостережень, пародій, цитат, стереотипів та міфологем, символів та знаків, відомих настільки, що викликає в реципієнта свої особистісні асоціації,

тому він мимоволі прагне відповідати, спілкуватися з творцем тексту, який, насправді, створивши свій витвір мистецтва, залишається поза зоною текстової тканини» [62, с. 87-88].

Дослідниця пов'язує тенденції розвитку есею як жанру з розвитком філософії та психології кінця ХХ – початку ХХІ ст. на пострадянському просторі, вбачає, що він діє за законами постмодерної психології. Звідси формується комунікативна мета есеїстики. За своєю природою вона виконує такі функції:

1) контактна, що відповідає за сам процес взаємодії і ставить перед собою завдання підготувати потенційного реципієнта до подачі думок, органічно пов'язаних у твір есеїстом [62, с. 88];

2) хоча твори, написані в жанрі есею, транслюють подію більше суб'єктивно, ніж об'єктивно, інформативна функція присутня в бажаній комунікативній меті, яку переслідують тексти Ю.В. Нестеренко [62, с. 88];

3) емотивна функція викликає «збудження в партнері потрібних емоційних відчуттів (обмін емоціями), а також зміну з його допомогою своїх переживань та емоцій» [цит. за: 100, с. 207];

4) функція порозуміння передбачає адекватне сприйняття тексту та накладання авторських емоцій на свої власні читачем (слухачем) [62, с. 89];

5) як будь-який публіцистичний твір, есею справляє вплив, а отже, спонукальна функція є однією з важливих, бо «стимулює активність партнера... на виконання певних дій» [цит. за: 100, с. 208];

6) фіксує, тобто “закарбовування” на папері або іншому носії інформації проблеми, ситуації, думок, що обертаються навколо неї, про плюси якої ми вже говорили [62, с. 88-89].

Таким чином, есей – прозовий твір, в якому автор від свого імені (від першої особи) веде оповідь, осмислює проблеми сьогодення, описує свій досвід і досвід свого покоління, аналізує та робить прогнози. Цей жанр характеризується довільною композицією та обсягом, суб'єктивністю та невимушеністю, художністю.

Існують різні класифікації жанру есею. Так, ближче до журналістики лежить поділ на есей-колонку, есей-статтю, есей-лист, есей-роздум, есей-розповідь, есей як об'єднання декількох видів.

Есей – це такий тип тексту, комунікативні можливості якого спрямовані на відкритість відносин між мовцем і читачем, завуальованість висловлених у тексті ідей, використання мовцем мовних структур впізнавання (інтертекст). Створюючи есей, публіцист розробляє систему зв'язків між продуктом своєї діяльності та потенційним читачем, слухачем, глядачем.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО У ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

3.1 Оксана Забужко – одна з найвпливовіших українських публіцисток

Оксана Стефанівна Забужко – українська письменниця, поетеса, літературознавець, публіцистка, громадська діячка. Вона – авторка численних поетичних збірок, прозових творів, філософсько-літературознавчих досліджень, публіцистичних книг: «Дві культури» (1990), «Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х» (1999), «Репортаж із 2000-го року» (2001), «Let my people go. 15 текстів про українську революцію» (2005), «Вибране листування на тлі доби. 1992-2002 (з Юрієм Шевельовим)» (2011), «З мапи книг і людей» (2012), «Український палімпсест: Оксана Забужко у розмові з Ізою Хруслінською» (2014), «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади» (2016), «Єрихонські трубачі. Код Гурніка» (у співавторстві з Іллею Гурніком) (2019), «Планета Полин» (2020), «Найдовша подорож» (2022) та ін.

Вона є авторкою численних культурологічних статей, есеїв у вітчизняній та зарубіжній періодиці (наприклад, у виданнях «Столичні новини», «Літературна Україна», «Україна і світ», «День», «Дзеркало тижня», «Час», «Персонал плюс», «Голос України», виступів на радіо та телебаченні.

Оксана Забужка представляє свої публіцистичні дописи не тільки на сторінках друкованої преси, у збірках, а й і в Інтернеті (є автором низки публіцистичних есеїв у вигляді авторських колонок та блогів на сайтах «Deutsche Welle», «Українська правда», «Збруч», «Обозреватель», «Укрінформ» та ін.), виступає на радіо та телебаченні, на зустрічах «вживу» перед різними аудиторіями зацікавлених людей і як письменниця, і як публіцистка, і як громадська діячка.

Оксана Забужко – член Асоціації українських письменників. У серпні 2006 року журнал «Кореспондент» включив Забужко в число учасників рейтингу ТОП-100 «Найвпливовіших людей в Україні», до цього в червні книга письменниці «Let my people go» очолила список «Краща українська книга», ставши вибором читачів Кореспондента № 1. 16 січня 2009 року Президент України В. Ющенко нагородив Оксану Забужко орденом княгині Ольги III ст. за вагомий особистий внесок у справу консолідації українського суспільства, розбудову демократичної, соціальної і правової держави та з нагоди Дня Соборності України.

Оксана Забужко є лауреаткою багатьох українських та іноземних премій, стипендіаткою Фулбрайта, викладачкою українських студій у Гарвардському та Піттсбурзькому університетах та популяризаторкою України на міжнародній арені. Її тексти адаптують численні театри України, Європи і Північної Америки. Із останніх значимих відзнак: у 2019 році – Національна премія України імені Тараса Шевченка за книгу «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади», у 2020 році – Премія «Книга року ВВС» за книгу «Планета Полин», у 2023 році – нагороджена Орденом Почесного Легіону.

В останні роки Оксана Забужко здебільше виступає як есеїстка, попри те, що широкий читацький загал знає її як поетесу, прозаїка, критика. Творчість О. Забужко із самого початку відзначалася есеїстичною настановою: один із перших гучних романів літераторки «Польові дослідження з українського сексу» було окреслено як «роман-есеї». Можна вважати, що есеїзм був притаманний і Забужко-письменниці, який в публіцистичній творчості проявився з новою силою, загравав новими барвами й відтінками.

Т. Шевченко зазначає, що О. Забужко належить до письменників, «які в 90-х рр. ХХ століття спершу відбулися як літератори, створивши нове – постмодерне – обличчя тогочасної української літератури, і лише згодом удалися до нових мистецьких пошуків, зокрема, есеїстичних... Чимало з

українських митців сучасності (Ю. Андрухович, О. Забужко, Є. Кононенко, І. Лучук, В. Махно, В. Неборак) останнім часом активніше вдаються до художньо-есеїстичних практик, аніж до власне літературних» [105, с. 502]. Дослідниця наголошує на тому, що саме есеїстика об'єднує усі види діяльності митців: «... письменницький есей як синтез художнього, публіцистичного і наукового дискурсів сьогодні стає квінтесенцією різноаспектної діяльності митців, центруванням їх одночасної художньої, громадської, наукової, публіцистичної, літературно-критичної, видавничої, редакторської, перекладацької діяльності» [105, с. 221-222].

3.2. Філософсько-інтелектуальне осягнення дійсності в публіцистиці О. Забужко. Світоглядні концепти публіцистики

О. Забужко є водночас і письменницею, і науковицею, причому у таких галузях, як літературознавство і філософія. Вже у першій публіцистичній книзі «Дві культури» (1990) практично з самого початку тексту бачимо авторитетні для публіцистики імена видатних українських діячів. Спочатку це І. Дзюба з його роздумами про «комплекс неповноцінності» та «комплекс провінціалізму» української нації. Далі це М. Хвильовий з його поясненням певної бідності вітчизняної літератури: «Художники – не вареники з гурдою, і на замовлення їх не наліпиш» [цит. за: 25, с. 9-10]. Використовуючи концепції М. Хвильового та І. Дзюби, О. Забужко створює свою, у яку входять ці названі, але не як заперечені, а як враховані, хоча й не остаточні.

Книга «Дві культури» (1990) вважається культурологічною працею, а «Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу» (1997) – філософською та літературознавчою, які представляють собою у жанровому сенсі збірки есеїв.

В есеї «Філософія і культурна притомність нації» (збірка «Хроніки від Фортінбраса») О. Забужко підіймає проблему культурної та ідейної

притомності нації: «... українці в масі своїй приходили до розуміння природи комуністичної державности через російську публіцистику пори «горбачовської гласности», а не – як це могло б бути! – через прозу М. Хвильового й п'єси Миколи Куліша чи, бодай, «Інтернаціоналізм чи русифікацію?» І. Дзюби: випадання з живого процесу історії завжди тотожне знебуттєвленню). Духовна практика тоталітарної держави полягала в свідомому й цілеспрямованому унепритомненні культури – тотальному відчуженні її від історичної дійсности» [29, с. 136].

О. Забужко вільно оперує складними понятійними категоріями філософії, соціології, етики й естетики, релігієзнавства тощо. Найбільше вираженими у її творчості є дискурси постколоніалізму та європеїзму. У багатьох своїх розвідках вона обговорює колоніальну спадщину українського суспільства, зокрема ті національні травми, що були успадковані внаслідок перебування під впливом спочатку Російської імперії, а потім Радянського Союзу. О. Забужко, у першу чергу, захищає національні, історичні, культурологічні, естетичні цінності, вважаючи саме культуру минулого й сучасного фундаментом формування сучасного українця і взагалі людини сучасності. Ці ідеї відлунюються в її есеїстичних збірках «Хроніки від Фортінбраса», «Репортаж з 2000-го року», «Let my people go», «І знов я влізаю в танк...» тощо.

Риси постколоніальної критики знаходимо у збірці вибраної есеїстики «Хроніки від Фортінбраса» (уперше опублікована у 1999 р.). До книги увійшли як раніше опубліковані в українських та іноземних часописах есеї письменниці, так і виступи й доповіді, присвячені різним аспектам посттоталітарної, посткомуністичної та постколоніальної ідентичностей. Постколоніальну травму О. Забужко розглядає не просто як соціально-психологічну, а куди серйозніше – як антропологічну проблему. Найбільш «ураженим нервом» сучасної цивілізації є природжений «конфлікт із часом»: як із минулим, так і з майбутнім. У есеї «Входить Фортінбрас» з цієї ж збірки публіцистка висловлює надію, що настануть часи для людей, для їх вільного

розвитку: «Тепер, коли трагедію скінчено, і комунізм зазнав краху, і остання тоталітарна імперія розвалилася, ми сторопіло озиремося назад, на поле бою, всіяне трупами й каліками в муках корчів: що ж нам робити? Та чи й потрібні ми в фіналі, коли вже по всьому? А в фіналі, не забуваймо, якраз і входить Фортінбрас. Це не хто, як він, виявляється літописцем – виносить тіла забитих і реєструє все, що тут скоїлося. Якби не він, ми б зроду не почули про Гамлета. Це він, Фортінбрас, наділяє Гамлета – дарма що посмертно – всією повноважністю земного існування. Тож провадьмо й далі реєстри – хай би навіть тільки своїх власних почувань. І сподіваймося, що вони таки потраплять витворити окремий, «паралельний» час – той єдиний, який у кінцевому підсумку тільки й важить: час людини – в тому всьому, що так маловрозумливо зветься її життям [29, с. 27-28].

О. Забужко «відштовхується» від радянського сприйняття. Вона вважає, що для того, щоб змінити суспільство, людей, потрібно відмовитись від радянської ідеології та її системи цінностей, вибрати вектор європейського розвитку. Цілеспрямовано публіцистка трансформує картину світу сучасного українця, переконує читачів в тому, що людина має бути не гвинтиком, а найголовнішою цінністю в суспільстві.

Свої есеї Оксана Забужко публікувала і в газеті «Столичні новини», 24 з яких у 2001 році вона об'єднала у збірці «Репортаж із двохтисячного року». Сергій Шебеліст у статті «Авторська колонка у сучасній газетно-журнальній періодиці» наголошує на тому, що «авторські колонки професійних літераторів із інтересом читає не лише підготовлена, інтелігентна аудиторія, а й та, котра, можливо, раніше й не чула про існування того чи іншого митця» [103, с. 41], тобто має на увазі масову аудиторію.

Сама О. Забужко у передмові до видання «Репортаж із двохтисячного року» зазначала: «По кількох місяцях показалося, що в мене з'явилась нова категорія читачів – які, крім отої газетної колонки, зроду не читали жодного мого рядка, але все одно були сповнені невідробного ентузіазму... Я почувалася щиро підлещеною» [28, с. 5].

Основним структурно-композиційним елементом, що провокує зацікавлення читача, є неординарний заголовок. Оксана Забужко – майстер подібних заголовків. Наприклад, у збірці «Репортаж із 2000-го року» представлено есеї з такими неординарними, навіть провокативними назвами, в яких використано метафори, перифрази, фразеологізми, алюзію, іронію: «Дискотека з Великим Братом», «Держбюджет із піснею: репліка з гальорки», «Від свята до празніка», «Цей капосний дискурс», «Гендер: хто боїться сірого вовка?», «Коротка фантазія на неспортивну тему», «Меню для демократії» та ін. У збірці есеїстики «З мапи книг і людей» не менш неординарні заголовки: «Ціна Вінні-Пуха», «Три смерті Павла Тичини», «Дзвінкова Пані», «Цюрих: Поминки по «Уллісові» та ін.

У збірці «Репортаж з 2000-го року» український соціум постає як такий, що має прямувати до традицій розвинених західних демократій. О. Забужко демонструє, що наше суспільство твориться на ґрунті антигуманних традицій радянського минулого, внаслідок чого ігноруються нові можливості (зокрема європейський досвід), що з'явилися після набуття Україною незалежності. Причиною цього письменниця вважає зруйновану радянською ідеологією систему цінностей народу.

Для авторки вдається важливим встановити зв'язки між цією системою і сучасністю. Наприклад, у есеї «Від свята до празніка» вона зазначає: «...свято, панове, – як мовляли наші предки, «роковий день Великдень» (що в більшості європейських країн від Британії до Греції плавно переходить ще від минулого століття в наступний вихідний, так званий День праці – не плутати з червонопрапорним Першотравнем, якого більшовики узурпували за своєю незмінною логікою «грабь награбленное»: перше травня славне, зокрема, Вальпургієвою ніччю, в усіх поганських культурах традиційно відзначалося з ритуальними народними гулянками, в Україні також у сиву давнину ходили по селах із «майським деревом»...)» [28, с. 37]. Також авторка відсилає читача шукати зв'язки не тільки з нерадянським українським минулим, а і з європейською традицією. В есеї «Нечитаюча нація» публіцистка розглядає

значенні слів «книжковий магазин» і «книгарня». Значення «книжковий магазин» вона пов'язує з суто радянською традицією, а от значення «книгарня» ілюструє справжнє призначення закладу, в якому мають не тільки продавати, а й популяризувати книги [28, с. 61].

У «Репортажі...» авторка зупиняється на найбільш важливих поняттях, які розуміються викривлено. Ці поняття дуже різноманітні, стосуються різних сфер життя народу: «меценат», «книга», «чиновник», «свято», «професіоналізм», «спільнота», «історія», «наука» тощо.

Збірка «Let my people go: 15 текстів про українську революцію» вийшла у 2005 році після Помаранчевої революції, тут представлено тексти різних жанрів: есеї, інтерв'ю, виступи, щоденникові нотатки, оповідання. Навіть в тих текстах, які не є чистими есеями, є есеїстичні вкраплення. Спосіб оформлення й висловлення думки публіцистки есеїстичний. Основна ідея збірки – Помаранчева революція змінює свідомість людей, необхідно осмислити її наслідки в українській культурі й історії.

У збірці об'єднано 15 текстів, у більшості перекладених українською, переважно розташованих за хронологічним принципом: від 24 жовтня 2004 року до 20 травня 2005 року. Більшість творів збірки «Let my people go» писалися англійською та іншими мовами, і лише в складі збірки як авторського об'єднання отримали друге україномовне життя. Вихід збірки, як сказано у передмові, зумовлений потребою «в осмисленні, в оформленні історії, що відбулася на очах мільйонів, – у слова, в наратив, у текст, у пам'ять культури» [30, с. 16].

До збірки О. Забужко «З мапи книг і людей» увійшли твори, написані впродовж 1999-2012 років. Письменниця представляє власну своєрідну «культурну мапу» і пропонує читачеві створити на її основі власну. Кожен розділ збірки («Читати», «Писати», «Бачити», «Жити») презентує конкретні культурні аспекти.

Основні комунікативні тактики авторки – коментування, оцінювання, заперечення. Вона наводить думки авторитетних істориків, письменників,

громадських діячів (Ю. Шевельова, Л. Плюща, О. Ольжича, П. Тичини та ін.), а потім доповнює їх своїми коментарями. Поділяє чи спростовує їх думки.

У 2016 році вона випустила нову збірку публіцистичних творів «І знов я влізаю в танк...». Назвою книжки О. Забужко став рядок з її вірша «Диптих 2008 року» [27]. За жанром це тексти дуже різної «оптики» й обсягу: від «авторської колонки» й актуального інтерв'ю – до історико-мемуарної розвідки та культурософського есею. Ці матеріали були написані й опубліковані в 2012-2016 роках.

Книга «І знов я влізаю в танк...» пронизана багатьма світоглядними концептами. О. Забужко має на меті трансформувати картину світу сучасного українця, зокрема переконати читача в тому, що людина має бути найвизначнішою вартістю в суспільстві. Відповідно до цього авторкою розробляється й принцип організації текстів. У його основі – відтворення усної розмови з читачем: «Тексти в книжці, втім, розміщено не в хронологічному порядку: за кількома особливо знаковими винятками, вони не є коментарями до подій біжучої історії – радше спробами добути з тих подій смисл, що дозволяє людині вистояти, коли їй 24 години на добу «кохають мозок»» [27, с. 30]. Такий принцип організації текстів ліквідує часову дистанцію між авторкою та читачем, створюючи атмосферу спілкування тут і зараз. Тож читач переконується в незалежності й незаангажованості позиції авторки. Спосіб висловлювання у письменницькій публіцистиці О. Забужко сприяє всебічній демонстрації світоглядної позиції та активізації читача [90].

Есеї авторки з одного боку, мають документальну основу, фактографічно відтворюють дійсність, з іншого боку, вона вільно переміщується в часі і просторі від античності до сьогодення, використовує художні образи та художньо-виражальні засоби.

Збірка Оксани Забужко «І знов я влізаю в танк...» містить автопередмову «Замість передмови. Пам'ятаючи про Камірос», ґрунтовний аналіз якої представлений у розвідці В. Галич [15]. Особливу увагу у передмові Оксана Забужко приділяє актуальному й важливому концепту

війни. Це поняття складно сприймається українським читачем, адже «за сучасного рівня глобалізації та інформаційних технологій захоплювати країни й перерозподіляти ресурси на нашій кульці у принципі можна вже й не доводячи агресію до «гарячої» фази. Епоха «розбомблених міст» минулася – почалась епоха «розбомблених мізків», «війнам тонкого плану, у яких ментально завойована (з відповідно «розваленою» картиною світу в голові) жертва, на полегкість і втіху завойовникові, ліквідуватиме себе сама» [27, с. 11-12]. О. Забужко бачить сучасну війну іншою, й називає її по-різному: інформаційною, психологічною, гібридною та ін. [27, с. 11].

Як приклад невідповідності українців до складної інформаційної війни публіцистка наводить події на Сході України і й у Криму, описує «четвертий стан» мешканців цих територій: «... може бути ще – не війна, не колаборація, і не дезертирство, а «четвертий стан»: при якому люди продовжують нічого не розуміти, повторювати, ехололією, останню почуту з телевізора фразу й «спати з розплющеними очима» навіть тоді, коли їх приходять убивати вже фізично» [27, с. 19]. Вона переконана в тому, що «такий «агрегатний стан мізків» вочевидь і буде кінцевою метою війн 21-го століття: фізично ви живі, але насправді вас уже вбили – ваші органи чуття перестали надсилати вам адекватну інформацію про зовнішній світ» [27, с. 19]. Таким філософським глибоким баченням продемонстровано концепт війни в збірці «І знов я влізаю в танк...».

Авторка ніби передбачає російсько-українську війну, яка розпочалась в Україні 2022 року як наслідок потужної інформаційної війни. В. Галич наголошує на тому, що публіцистка використовує цілу низку метафоричних висловів на позначення інформаційної війни: ««масове божевілля й масове самогубство» (с. 12), «пандемія безумства» (с. 13), «інформаційне опромінення мас», «са- мознищення соціуму», «масова психопатія» (с. 14), «поневолений розум», «танець вужа з притиснутою головою» (с. 16, 17), «агрегатний стан мізків», «четвертий стан», «сон з розплющеними очима» (с. 19), «повзуча окупація зі споротими нашивками», «вербовка втемну», «хакання мозку» (с.

21) – ілюструють перетворення образу у факт деформації свідомості суспільства. Уведені до наративної структури передмови «Пам'ятаючи про Камірос», вони, по-перше, засвідчують типовий для публіцистики процес взаємопереходу між фактом і образом, а по-друге, опринаймають голос оповідача, не байдужого до долі своєї Вітчизни» [15, с. 197].

У сприйнятті О. Забужко український соціум постає як такий, що має прямувати до традицій розвинених західних демократій. Письменниця демонструє, що наше суспільство твориться на основі антигуманних традицій радянського минулого, внаслідок чого ігноруються нові можливості (зокрема європейський досвід), що з'явилися після набуття Україною незалежності. Причиною цього письменниця вважає зруйновану радянською ідеологією систему національних цінностей. Наприклад, в есеї «З паризького щоденника: до 20-ліття «Польових досліджень з українського сексу» письменниця нагадала про важливість вибору доленосного вектору сучасної України. У тексті підіймається «новинна» тема: «про Європу «стару» й «нову», про зв'язок між Марксом, Деррідою й Сурковим, про «національний ерос» і його хвороби, – про те, чим відрізняється «секс у Забужко» від «сексу в Уельбека» – і що за тим стоїть з погляду життєвих перспектив народів на 21-ше століття... І про «золоту акцію України» в цій війні, і про те, як би нам її здурю не протойво – як індіани колись завойовникам свою землю за вагончик зачумлених ковдр...» [27, с. 381].

Концептуальне значення Росії у збірці «І знов я влізаю в танк...» негативне. В одному з есеїв О. Забужко вводить поняття «шизопостмодернізм». Воно позначає бажання Росії максимально захаращити ноосферу ментальним сміттям без підлягання жодній системній деконструкції [27, с. 393]. Публіцистка розглядає цю країну як глобального деморалізатора [27, с. 408], агресора [27, с. 23], здатного при технологічно вмілому застосуванні розкласти зсередини будь-яку ідеологію, рух, справу, спільноту знищивши все, що їй необхідно [27, с. 14]. В есеї «З пражського щоденника: до 20-ліття «польових досліджень з українського сексу» авторка зазначає, що

Росія одна з країн, яка демонструє неприхований розлад «національного еросу». Такі розлади, на думку письменниці, мають лише негативні наслідки [27, с. 397].

У збірці «І знов я влізаю в танк...» багато тем присвячено концепту національної культури. У роки незалежності країни слід пострадянського простору постійно простежується. Російська імперія століттями намагалась руйнувати й нищити важливу для буття українського народу національну культуру. Однак, незважаючи на всі складнощі, які відбувалися протягом історії, українські митці змогли залишити багатий культурний спадок. О. Забужко згадує талановитих доленосних для України постатей, про яких пересічному українцю майже невідомо через недостатній рівень зацікавленості й обізнаності в питанні національної культури. Таке твердження підкріплюється словами авторки у статті «Україна: підпілля Європи»: «Українська культурна присутність у європейському просторі й досі, на 21-му році від часу появи країни на політичній мапі, залишається майже невидимою – і не українцями зазвичай не розпізнається. Навіть широко звісні борщ і вареники не виняток: більшість моїх знайомих, народжених західніше від Одери, до приїзду в Україну були переконані, ніби борщ – страва російська, а вареники – польська» [27, с. 74].

О. Забужко небайдужа до культурної спадщини України й протягом всієї збірки «І знов я влізаю в танк...» вона торкається глибинних пластів культурологічної спадщини в суспільній свідомості. Публіцистка намагається широко розкрити цей концепт. Авторка звертає увагу на недостатність національної консолідованості суспільства, його культурної незідентифікованості. Закликає до узагальнення творчих зусиль українського народу, до самореалізації української нації. Вона згадує український кінематограф у статті «Викликання героя, або хто пройшов крізь руїни», де кінострічка Михайла Ілленка «Той, хто пройшов крізь вогонь» була засуджена українськими критиками лише через те, що фільм є українським: «... відгуки були майже поспіль негативні, з характерною для нашої «прогресивної

журналістики» примруженою зверхністю до всього, що зроблено в Україні ... з дозою відвертої агресії, яка дає підстави запідозрити в об'єктові атаки реальну силу...» [27, с. 95]. О. Забужко заперечує нав'язане суспільству думку, що українці не вміють знімати якісні художні фільми: «У випадку «Того, хто пройшов...», тепер уже можна ствердити напевно, «охороні» зазнали поразки: фільм виявився сильнішим» [27, с. 95].

Оскільки споживачами публіцистики Оксани Забужко є все ж таки люди освічені, підготовлені, ерудовані, вона використовує доволі великий обсяг інформації, розширює інтелектуальні горизонти своїх читачів чи слухачів. Н. Стеблина справедливо вважає, що «в оповідній інстації публічної інтелектуалки здійснюється просвітництво, розширення наявної картини світу, трансформування її на раціональному рівні... Якщо позиція публічної інтелектуалки розрахована на раціональне сприйняття, то позиція письменниці – на емоційне» [89, с. 189].

3.3 Автобіографічність як комунікаційна тактика. Прийоми взаємодії авторки з читачем

Більшість текстів публіцистики автобіографічні. Автобіографічність має сюжетотворче значення і може розглядатися як одна з комунікаційних тактик авторки. Вона розповідає про себе, своє світосприйняття, свій досвід життя, своїх вчителів, друзів та недругів, свої подорожі та зустрічі, творчі плани та виступи, досягнення як письменниці та як публіцистки.

О. Забужко використовує історії із власного життя. Наприклад, в збірці «І знов я влізаю в танк...» вона згадує розмову з таксистом із Донецька: «Трапився мені недавно таксист із Донецька – біженець, влітку 2014-го виїхав» [27, с. 152], згадує про своє спілкування з Є. Сверстюком, якого вона називає «чарівником»: «Дядя Женя. Таким я його запам'ятала з раннього

дитинства, коли він приїздив до Луцька й зупинявся в моїх батьків...» [27, с. 288] та ін.

Т. Тебешевська-Качак розглядає автобіографізм Оксани Забужко як принцип нарації, називає його «креативним епіцентром мислення» авторки [91, с. 39], а її «демонстративну автобіографічність» вважає «одним із шаблів самопрезентації, на якій постійно наголошує авторка» [91, с. 44].

Дослідниця вважає, що художній творчості Оксани Забужко притаманні імпліцитний, експліцитний та ігровий типи автобіографізму [91, с. 44]. Щодо публіцистики авторки, їй властивий експліцитний тип автобіографізму. В. Галич, говорячи про автопередмову Оксани Забужко до збірки «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади», класифікує публіцистику Оксани Забужко як «експліцитний автометатекст». Вона зазначає: «Різні форми ретрансляції автобіографізму в аналізованій передмові (розмова письменниці із собою, читачем, реальними особами, своїм часом) дозволяють їй зануритися в мікрокосм свого внутрішнього світу й реалізувати наративну стратегію тексту, перебуваючи одночасно в іпостасях об'єкта і суб'єкта оповіді та, що важливо для публіцистичного письма, – читача і автора» [15, с. 201].

Автобіографічні свідчення мають фактографічну, документальну основу, дають можливість авторці говорити і про минуле, і про сучасність, вона розповідає про події та ситуації, свідком або учасником яких вона була сама. Наприклад, у передмові до збірки «І знов я влізаю в танк...» О. Забужко спирається на факти своєї біографії, пов'язані з боротьбою на інформаційному фронті: «на інформаційній передовій», описаній у тому вірші 2008 р., рядок із якого дав книжці назву, я опинилася не зовсім не з власної охоти, а єдино «по факту» буття собою та вірності професійному обов'язку письменника перед мовою («називати речі своїми іменами!»), – а потім відступати було вже нікуди, бо коли розумієш масштаб загрози, мовчання означає солідарність з убивцями. Власне, з моменту, коли починаєш так відчувати, це й твоя війна, все інше або колаборація або дезертирство» [27, с. 19]. В Галич зазначає: «У

цьому фрагменті, сповненого ліричного і громадянського пафосу, подібно до щоденникового запису, авторка занотує сторінку своєї біографії» [15, с. 198].

Таких епізодів у публіцистичній творчості авторки – безліч. Історію країни вона пропускає через свій досвід, свої переживання, думки, сподівання.

Публіцистична література є діалогічною, бо передбачає непряме або й пряме спілкування автора з читачем, тому відкритість автора, його постійна присутність у творі накладають на публіциста значну відповідальність. Перед нами постає досвічена авторка, небайдужа, вольова, щира, яка вболіває за свою країну.

Як відзначає О. Зарецький, «той, хто говорить у відповідних соціальних, комунікативних умовах, повністю чи частково знає чи вірить, що слухачеві відома ця система» [35, с. 69]. Комунікативна структура в цьому випадку є трикомпонентною, її складові: «мовець (автор)» – «текст/канал» – «споживач». Таким чином, надзвичайної ваги в дослідженні нарації публіцистичного твору набуває опозиція «автор – читач».

Л. Чернявська, розмірковуючи про особливості фігури автора української світоглядної публіцистики, зазначає, що така публіцистика «передбачає автора, що звертається до обсервації актуальних проблем суспільства, які почасти можна віднести до «вічних», автора, що висвітлює питання з понадчасовою актуальністю. Це завдання для людини, що володіє достатнім життєвим досвідом, відзначається майстерністю слова, високою моральністю та відчуттям свободи, а також щиро опікується проблемами суспільства» [99, с. 18].

Ю.В. Нестеренко вважає, що жанр есею має сталі образи для стимулювання читацької уваги, звертає увагу на основні концептуальні образи, які використовуються при формуванні комунікативних стратегій есеїстичних творів: «1) образ есеїста як реальної особи, про яку сформоване уявлення в масовій свідомості осіб певної комунікативної зони; 2) образ автора у творі; 3) образ адресата-споживача» [62, с. 87].

«Образ автора» – специфічна смислова величина, яку, з одного боку, потрібно відрізнити від біографічної авторської постаті, автора-як людини, а не як особливої творчої особистості; з іншого боку, від образу художньо конструйованої особи оповідача або розповідача твору, уявленої реальним творцем у функції автора, – тобто умовного, а не фактичного автора-творця. Ця відображеність автора у творі відбувається поза його волею. Таким чином, «образ автора» – це образ «внутрішньої особистості» автора твору. В. Галич, В. Назарець зазначають: «образом автора називається відображена у творі особистість автора-творця, яка знаходить свій вияв у формі певної світоглядної позиції (точки зору), що стоїть за всім зображеним у творі і зв'язує його вираженням певної концепції світу й людини» [19, с. 153].

Т. Шевченко, визначаючи тип наратора у збірці «З мапи книг і людей» Оксани Забужко, зазначає: «З її сторінок постає оповідач / мислитель, максимально близький авторці, проте не тотожний із нею: у більшості випадків розповідь ведеться від першої особи, реальності зображеному й осмисленому надають події з самого життя письменниці, ті, в яких вона брала участь особисто чи знає з достовірних джерел (наприклад, знайомство з Ю. Шерехом, розповідь про діда І. Забужка, історія спілкування з Л. Плющем тощо). В одних випадках цей тип наратора наближається до розповідача: він наділений рисами авторки, однак, тяжіє до характеристик «героїні» сюжетного твору (наприклад, в есеях «Тема з варіаціями», «Попіл Клааса» чи «Про кохання»). В інших йому надано ознак оповідача: перебуває ближче до авторської свідомості, однак, цілком із нею не збігається, відкрито своєю присутністю організовує текст: «Повернення до Грацу», «Берлін: вступ до анестезіології», «Ефект присутности» [105, с. 160-161].

«Слово до читача» у збірці есеїв О. Забужко «Хроніки від Фортінбраса» містить прийом прямого звернення авторки до свого читача: «Чому це, – питає читач, – хроніки? І чому – від Фортінбраса? Зараз поясню. Точніше спробую» [29, с. 9]. О. Забужко використовує прийом діалога читача з автором, читач предстає її співавтором, їх взаємодія є наративною стратегією.

У комунікативній ситуації зустрічі автора і читача (звернення авторки до читачів) О. Забужко окреслює свого реципієнта: «Це сумна книжка, читачу, – для мене насамперед тим, що не маю певності, чи вона справді дійде до тебе, котрому адресована: це-бо не поетична збірка, і не роман (те, що пишеться «для себе», «для душі», і відтак зажди приречене зарезонувати в унісон із якоюсь іншою, співгармонійною «душею», навіть якщо автора на тоді вже не буде на світі), і не гуманітарна розвідка, звернена до фахівців, хай би тих фахівців була й жменька. Всяка есеїстика... має собі за потенційного співрозмовця вільного інтелектуала – породу, в Україні послідовно винищувану впродовж цілого минаючого століття...» [29, с. 14].

У передмові автор з одного боку містифікує читача, «грається» з його очікуваннями і читацьким життєвим та культурним досвідом, а з другого – втручається в читацьку прерогативу самостійного сприйняття, проте спонукає до власних роздумів і вводить поняття авторства і відповідальності читача. Так, вказівками на орієнтацію на активного читача є звернення до нього («що , скаже читач, ...» [29, с. 216]) та підкреслення суб'єктивності власного мислення («на моє переконання» [29, с. 218]).

В основі принципу організації текстів О. Забужко – відтворення усної розмови з читачем. Створенню атмосфери усної бесіди сприяє форма побудови речень, притаманна розмові. Наприклад, у збірці «Репортаж із 2000-го року» вона напряму звертається до читача і навіть відтворює відповіді на свої питання: «...поки ті фахівці десь там медитують, а чиновники – стоп, а що роблять чиновники?» [28, с. 27], або ж «Хто ж так робить? А от, скажи ж ти – робив!» [28, с. 32]. Цьому ж сприяють і уточнення: «Вперше в житті мені пощастило з парламентськими виборами. Уточнюю: в Греції» [28, с. 34]. Авторка могла б написати відразу, що їй пощастило з виборами в Греції. Проте вона знаходить за потрібне спочатку заінтригувати, а потім видати смисл сказаного.

Імітуючи усну комунікацію, авторка постійно звертається до аудиторії, провокує її. Окрім того, у текстах є велика кількість звертань: «панове»,

«шановне панство», або вставлених конструкцій, як-то: «не забуваймо», «а не скажіть!», «самі розумієте», «знаєте» тощо.

Наталія Стеблина, розглядаючи особливості співіснування автора та читача у публіцистиці Оксани Забужко, зазначає: «Авторка легко переходить від однієї теми до іншої, щоб залучати то раціональний, то емоційний рівень сприймання тексту... Подібний принцип організації текстів, ліквідує часову дистанцію між авторкою та читачем, створюючи атмосферу спілкування тут-і-зараз. Тим самим читач переконується в незалежності й незаангажованості позиції авторки, всупереч радянському і сучасному досвіду спілкування публіциста з аудиторією, коли кожне слово публіциста контролюється владою, засновником ЗМІ чи рекламодавцем» [89, с. 188]. Наприклад: «Щось мене заносить на лірику, ще й з фольклорним ухилом, а я ж обіцяла «про хліб» [28, с. 28], «Гендерні студії – чи не єдина галузь пострадянської науки, котра не має за собою аніякісінького «радянського минулого». Жодної, розумієте, спадкоємності – ні з науковим комунізмом, ні ще з чимось так само науковим... Гіпотеза про «західну інтригу» запрошується сама собою» [28, с. 58].

Н. Стеблина, говорячи про особливості впливу автора на читача, зазначає: «О. Забужко постійно активізує сприйняття читача, скорочує дистанцію до нього. Це сприяє як порушенню горизонту очікування читача, так і напрацюванню власної стратегії сприйняття текстів. Це і стає першим кроком на шляху формування самостійної світоглядної позиції» [89, с. 191]. Вона виділяє два основні антагоністичні типи персонажів у публіцистиці авторки: масової людини та незалежної особистості. Світогляд масової людини сформований під впливом радянської ідеології. Вона не здатна самостійно мислити, її світогляд деформований, заангажований. Позиція незалежної особистості, навпаки, пов'язана з самостійністю, незаангажованістю, оригінальністю. Дослідниця зазначає: «У текстах особлива увага зосереджується на кругозорі цих героїв. Авторці потрібно показати їхню психологію, внутрішній світ, які є соціально обумовленими. Психологія

масової людини характеризується комплексом меншовартості, який простежується в усьому: в її ставленні до своєї національної приналежності, до оточення (масова людина терпляче зносить зневажливе ставлення до неї вищих за статусом, проте так само зневажливо ставиться до інших). Внутрішній світ незалежної особистості представлено українською народною психологією. Ця людина впевнена у собі, поважає себе та інших, уміє співчувати знедоленим, сама з гумором сприймає реалії сучасного життя. Своїх героїв авторка відтворює в знайомому для читача оточенні, це може бути метро, супермаркет, майстерня. Реальність, документальність, соціальна обумовленість кругозору та оточення героїв О. Забужко дозволяє показати процес формування світоглядної позиції масовою людиною та незалежною особистістю» [90, с. 11].

3.4 Особливості стилю публіцистики. Інтертекст в есеїстиці О. Забужко

Важлива прикмета організації текстів О. Забужко – вплетення героїв власних художніх творів, фрагментів сюжетних ліній із них, цитат, алюзій у власні есеї тощо. Іноді есеї перетворюються на авторецензії, коли письменницю не задовольняють критичні оцінки її творів. Так сталося з її «Казкою про калинову сопілку», яку критика, на думку авторки, не зрозуміла і, по суті, спотворила зміст. В есеї «Дві слові до «Казки про калинову сопілку» (збірка «З мапи книг і людей») авторка зазначає: «Стало безповоротно ясно: що краще б уже писала про Синю Бороду: могла б тоді розраховувати на куди більше вирозуміння» [26, с. 113].

У своїх есеях публіцистка неодноразово згадує романи «Музей покинутих секретів» і «Польові дослідження з української сексу», повість «Казка про калинову сопілку», збірку поезії «Автостоп». Наприклад, про роман «Музей покинутих секретів» багато йдеться у збірці «З мапи книг і

людей» в есеях «Берлін: вступ до анестезіології», «Попіл Клааса». Т. Шевченко зазначає: «Такі вкраплення фрагментів про власні художні твори (образи, алюзії, перегуки, прототипи, критичні відгуки, читацьку рецепцію тощо) вирізняють письменницьку есеїстику з-поміж інших її видів у сучасній культурі: герої художніх творів продовжують «жити» на шпальтах есеїв цих же авторів, відтак есей стає «продовженням» (у метафоричному сенсі) романів, повістей, ліричних, драматичних творів митців, отримуючи нові можливості домислення й інтерпретації» [105, с. 159-160].

У своїй есеїстиці авторка широко залучає літературні постаті як української, так і світової культури, це: В. Стус, А. Камю, О. Мандельштам, Б.-І. Антонович, А. Ахматова, Ч. Мілош, Б. Брехт, І. Кочерга, Дж. Орвел, Б. Чичибабін, В. Винниченко, М. Хвильовий, М. Куліш, О. Гончар, Е. Гемінгвей, Т. Шевченко, О. Теліга, Є. Пашковський та ін.

Щодо образності, наведемо приклади використання художніх засобів. У збірці «І знов я влізаю в танк...» представлено багато порівнянь: «Таким «Енеєм», наприклад, бачить Леонід Плющ генерала Петра Григоренка...» [27, с. 103], «Російська воєнна технологія – «фабрика тролів»» [27, с. 24], «Весь наш інформаційний простір заповнений, як клозетна яма, відходами життєдіяльності цієї «нової номенклатури», яка тепер зветься «політичною елітою» [27, с. 50], «УРСР наш «вічно живий», як той Невмирущий Чахлик з міського фольклору, або оновлений Віктор Медведчук із лат боксів» [27, с. 46] та ін.

Високий рівень освіченості публіцистики простежується через цитування багатьох різноманітних джерел з історії, літератури, публіцистики, філософії та психології: «...згадала одну мудру фразу Міленка Єрговіча «те, що мало статися попереду, могли знати тільки дуже лихі люди та дуже добрі пси»» [27, с. 16], «кажучи словами німецького філософа Якоба Бьомбе, «хочуть бути авторами» – керувати реальністю» [27, с. 156], «з «Блакитної троянди» Лесі Українки: «Вітаю, нам сказали, що ви заручена»» [27, с. 46], «Ты целуй меня везде, я ведь взрослая уже...» [27, с. 42]. Зустрічаються в есеях авторки й

трансформовані цитати: «Рєбята, давайте жить дружно, і все буде гаразд» [27, с.180] тощо.

Важливою ознакою текстів О. Забужко є розширення комунікативної межі лексики, використання діалектних, іншомовних, застарілих слів, наукової термінології. Наприклад, дослідниця вживає у збірці «І знов я влізаю в танк...» такі слова як: «ареопаг», «апофеоз», «біомаса» «істеблішмент», «сторі», «лайф», «малопріоритетна дисципліна», «середньовічне «фабльо», «фрейм», «новоцеркволеність», «пандемія безумства», «асертивна поведінка», ««заходноцентрична» цивілізація», «синдром Туретта», «анакронізм», ««селінджерівська» поетика», «інтелектоцид», «шизопостмодернізм», «шудри» та ін. Використання мовно-стилістичних та художніх засобів дозволяє стати основою філософсько-культурних й національних концептів, уведених в інтелектуальний обіг саме О. Забужко.

Особливістю стилю публіцистики є вживання слів та словосполучень розмовної лексики: «кришування», «черги в загашнику», «мудра баба», «шахта-арочка, молоде-есенька», «від'юзали», «у реалі», «мега-тролінг», «цих чорних», «цю шлюшку», «...хіба ж можна так лажати, дівчино...», та ін. Уведення такої лексики до публіцистичного тексту зазвичай вважається виправданим, коли служить для відтворення місцевого колориту чи колориту доби, індивідуалізації й увиразнення мовлення.

У текстах збірки «І знов я влізаю в танк...» можна зустріти фразеологізми: «...Коли Богдану Ступці аплодував «Рим і мир», наші екрани було зайнято зовсім іншим шоу...» [27, с. 51], «гієни клавіатури і шакали копійєсту» [27, с. 37], «...Україна – то буцім таке «відбите від рук» європейське Сомалі...» [27, с. 199].

О. Забужко іноді вживає слова або крилаті вирази іноземною мовою, що ще раз демонструє рівень інтелекта авторки. Наприклад, «urbi rt orbi» [27, с. 28], «ecologically friendly» [27, с. 257], «ewig weibliche» [27, с. 259], «carthago delenda est» [27, с. 198], «implied reader» [27, с. 264], «genii loci» [27, с. 352].

Одним із ключових елементів поезики сучасного тексту є інтертекстуальність, «коли прикметними атрибутами текстів стають цитати, монтаж пізніх дискурсів, тобто все те, що творить діалогічність мовлення тексту, двоголосся якого виявляється через сліди-маркери попередніх висловлювань» [99, с. 47].

Існують спеціальні дослідження інтертексту в публіцистиці. І. Кащей зазначає, що прагматичний ефект прецедентних текстів полягає у тому, щоб адресат впізнав і осмислив чуже слово. Для цього у адресанта і адресата мають бути спільні інформаційно-культурні знання, спільний рівень культури. Тому можемо говорити про певне шкалювання типів прецедентних текстів і їх відборі різними ЗМІ:

1) Імена нехрестоматійних особистостей; назви художніх та інших текстів, які не є широко відомими або такі, що мають високу інтелектуально філософську значимість. Аналогічно і імена героїв творів (Фауст, Фортінбрас); цитати парадоксальні або складні за своїм філософським значенням.

2) Соціально значущими в контексті національної культури є і прецедентний текст більш низького рівня. Крім літературних можна розглядати різні актуальні для сучасного життя тексти, що використовуються розширено, трансформовано або просто цитовані. Це вислови відомих діячів, назви телепрограм, слова з популярних пісень, назви кінофільмів, серіалів, фрази естрадних виконавців, анекдотів, тексти реклам. Саме в таких текстах використовується ігрове, іронічне, карнавальне начало, притаманне прецедентним текстам взагалі. Вони орієнтовані на масову аудиторію і йдуть до читача з лозунгом «я свій» [45, с. 221].

Літературні претексти мають свою специфічну функцію – бути впізнаними читачем. Така мовна гра кодування (автор) – декодування (читач, слухач, глядач) передбачає певну мету: виявляти позицію автора, який створюючи текст розглядає нові явища крізь призму існуючих феноменів культури, що є продуктом відомих літературних дискурсів. Так назва збірки есеїв «Хроніки від Фортінбраса» презентує симбіоз паратекстуальності й

архітекстуальності, бо одночасно є відсилкою до образу з твору Шекспіра «Гамлет» і спробою своєрідного «визначення» жанру книжки.

Авторка використовує літературознавчий наратив у якості епіграфа до есею «Психологічна Америка» і азіатський ренесанс, або знову про Карфаген». Це слова із «улюбленого» авторкою Ю. Шереха. В «Слові до читача» О. Забужко згадує Ю. Шереха та Д. Донцова як двох опонентів, що «сусідили пліч-о-пліч» в культурному топосі України ХХ століття, саме так: «Шерех (якого люблю) і Донцов (якого не люблю)» [29, с. 18]. Ю. Шерехові належить особливе місце в українській літературній думці. Автор численних статей про класиків і сучасників, він протистояв своїми розвідками ідеологічному дискурсові, що домінував впродовж усього ХХ століття. В своїй літературно-критичній практиці він віддавав перевагу «пильному читанню» та пошуку авторських концепцій. Д. Донцов був творцем ідеологічного дискурсу українського націоналізму та націоналістичної літератури. Його розвідки літератури «трагічного оптимізму» поставили на перший план героїко-патріотичний первень творчості, чим значно посилили ідеологічну залежність літературної творчості. Чому Д. Донцов й викликав «нелюбов» авторки, яка є противницею будь-яких обмежень творчості – їй близька відкритість інтерпретацій художнього твору, бачення в читачі співтворця автора, про які говорить Ю. Шерех.

Серед інтертекстуальних комплексів, використаних О. Забужко в есеях, чітко проявляються іронічні гіпертекстуальні елементи: «Перестати з цього приводу кигикати зигзицею» [39, с. 17] (алюзія плачу Ярославни зі «Слова о полку Ігоревім»), «Вельми прикметно, що перша українська драма, проголошена «класикою соціалістичного реалізму» і нагороджена, 1930-го року, Сталінською премією, називалася – «Майстри часу» [39, с. 22] (назва твору має «граючу» внутрішню форму, отримує подвійний, а то й поліфонічний зміст). Ці впізнавані тексти, в яких закладено пафос високого стилю, при його зниженні отримують іронічне навантаження.

Використовує авторка і так звані «прецедентні тексти» низького рівня: «Мелроуз» (назва популярного молодіжного американського телесеріалу), «Весілля в Малинівці» та «Біле сонце пустелі» (популярні радянські кінотвори). Причому перший є для авторки прикладом масової західної субкультури, що в своїх колізіях втрачає будь-який зв'язок із реальністю через суцільну деформацію на психологічному рівня, яку проте О. Забужко, проаналізувавши випадки з власного досвіду та зі свідчень Солженіцина («Архіпелаг ГУЛАГ»), кваліфікує «мильнооперовою філософією забування травми» [29, с. 62]. Ця філософія є цілком придатною для тоталітарних режимів і посттоталітарних держав. Радянські ж кінотвори стають своєрідним симулякром епохи (тобто спробою видати бажане за справжнє): «Культурними подіями для десятків мільйонів ставали превеселі бойовики про славних хлопців комісарів, на кшталт «Весілля в Малинівці» або «Білого сонця пустелі» [29, с. 77].

Метатекстуальний рівень осмислення отримують біблійна тема (Адам дає імена звірам) та залучення мотивів казки про Вінні-Пуха. О. Забужко не дуже часто використовує біблійні символи та цитати, проте, торкаючись проблем мовотворчості, магії слова, публіцистично переосмислює біблійний мотив про Адама, який дав імена звірам і птахам: «Якщо розуміти тут звірину та птаство не в прямому, а в переносному значенні, – як таємничі не названі химероди, котрими кишить наш внутрішній світ, – то цей біблійний вірш виявиться найточнішим і найуніверсальнішим визначенням самої суті поетичного мистецтва: воно є мистецтвом чистого пойменування – докопування інструментом мови до надр перед-свідомості з їхніми посплутуваними кореневищами безтямних почувань, снів і марень, з тим, аби ввести те все в коло «денної», відтепер прирученої та ясно освітленої яви» [29, 44]. Такий метакоментар підтримує високий ранг духовності первинного тексту.

Одне з найцікавіших есеїв Оксани Забужко – «What makes you smile when you are tired» («Любов – це те, від чого всіміхаєшся, коли стомився»), яке

розміщено у збірці «100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки» (Харків, 2013). Авторка намагається відповісти на питання, що таке любов. Відповідь на це питання шукали майже всі філософи, письменники, музиканти, художники на протязі багатьох століть. Українську публіцистку турбує те, що кількість людей, які не вміють і не хочуть любити, збільшується кожного дня. Це, на її погляд, «цивілізаційна криза» [31, с. 99], яку дві тисячі років тому вважали «ознаками кінця світу». Оксана Забужко апелює до тексту Біблії (ремнісценція): ««І через розріст беззаконства любов багатьох охолоне». Автор, який це написав, мав на ймення Матвій. А твір, що вийшов із-під його пера – мікст мемуару й біографії, – отримав назву «Євангеліє». Розділ 24, стих 12» [31, с. 99].

Авторка розповідає про письменника, який не знав, що таке кохання, про матерів, які не люблять своїх дітей, про подружні пари, «чиє співжиття теж скріплене аж ніяк не любов'ю» [31, с. 100]. Людей, не здатних любити вона називає «погашеними». Тобто такими, що не випромінюють світла, позитивної енергії. Відчуття здивованість авторки, яка звикла сприймати любов «як норму, як повітря, яким дихають усі» [31, с. 103], тим, як можна жити в безлюбному вакуумі, нікого й нічого не люблячи: «Це має бути збіса втомно. І від того старіють. Від того зношуються – після сорока суто біологічної енергії на таке хронічне безлюбне борюкання зі світом дедалі відчутніше бракне, а брати тої енергії «погашеним» нема звідки» [31, с. 101].

У тексті есеїв О. Забужко неодноразово згадує та цитує свої прозаїчні та віршовані твори, називає персонажів, згадує факти авторської біографії. Вона справедливо робить висновок: «все життя пишу про світ, у якому «холоне любов». Про її *глобальне убування...*» [31, с. 99] (виділено О. Забужко). Наприклад, «Польові дослідження з українського сексу» – «книжка про світ, із якого щезає любов» [31, с. 102].

Аналізуючи любовні перипетії свого роману «Музей покинутих секретів», письменниця висловлює риторичне запитання, яке одночасно і є відповіддю: «Зрештою, що ж і є любов, як не втрата себе?..» [31, с. 110]. З її

точки зору, це почуття не повинно бути егоїстичним: «... любов – то зовсім не реакція, не «відповідь» на те, що нам подобається. Не «спершу будь таким, як я хочу», а тоді я тебе полюблю. Ні, «спершу, будь ласкав, – люби сам. Все всередині нас – або воно є, або немає» [31, с. 109].

Варті уваги міркування О. Забужко про те, що таке любов для письменника. Вочевидь, це любов не тільки до своїх рідних, близьких людей, а й любов до читачів, до людей і світу загалом. Саме тому слушним є висновок авторки: «писати – це значить любити» [31, с. 107].

Також публіцистка цитує твори представників культури інших країн, наприклад, наводить цитату з пісні Вероніки Доліної, російської поетеси-барда:

«Когда б мы жили без затей,
Я нарожала бы детей
От всех, кого любила...» [цит. за : 31, с. 111].

На думку О. Забужко, Вероніка Доліна порушує традиційні уявлення про любов, українська письменниця зазначає: «Лиш порівняно недавно прорізався крізь товщу традиції власний жіночий голос – віолончельно-низький і проймаюче чистий, без крихти фальшу» [31, с. 111].

Для підтвердження своїх думок публіцистка звертається і до оповідання А.П. Чехова «Душечка». Образ головної героїні, «душечки Ольги Семёновны», у радянському літературознавстві трактувався як образ бездуховної міщанки, яка дуже швидко пристосовувалася до життя з новими чоловіками. О. Забужко вважає, що зневажливе ставлення до Душечки є несправедливим, бо вона любила і в цьому полягає її сутність. Автор есею зазначає: «Мені лиш до щему, як скривджені дитини, жаль чеховської «душечки», вся біда якої – в тому, що вона вмiла тільки любити й не вмiла нічого іншого, а в ту епоху, в яку її взяв під свій саркастичний приціл автор, це її одиноке вмiння вже було цілковито безвартісним і для успішного виживання в соціумі геть непридатним» [31, с. 111-112].

О Забужко звертається і до біблійного сюжету, нагадуючи читачу, що Ісус Христос дві тисячі років тому мовив про жінку, котру неславило ціле місто: «Численні гріхи її прощені, бо багато вона полюбила» (Лука, 7:47)» [цит. за : 31, с. 112].

Публіцистка розповідає, що в США проводили опитування серед малюків щодо змісту поняття «любов», «найліпшу – найточнішу й найуніверсальнішу – дефініцію любові дав, уже в наш час, чотирилітній автор на ім'я Террі... «Love is what makes you smile when you are tired». Тобто, «любов – це те, від чого всміхаєшся, коли стомився» [31, с. 113]. Автор есею вважає, що Христу б сподобалось те, що хлопчик сказав про любов: «Дуже можливо, що тієї хвилини, як ти це казав, Він – усміхнувся» [31, с. 113].

Таким чином, коло проблем, охоплених авторкою в есеях, дуже широке – публіцистка однаковою мірою приділяє увагу культурним, моральним і політичним аспектам сьогодення. Глибокий філософський аналіз у поєднанні з пристрасним, особистісно-людським ставленням до того, що відбувається тут і зараз, робить ці публіцистичні твори цікавими для читача. У своїй творчості публіцистка приділяє багато уваги осмисленню української ідентичності, таким світоглядним концептам як «національна культура», «національна історія», «інформаційна війна» та ін.

О. Забужко вільно оперує складними понятійними категоріями філософії, соціології, етики й естетики, релігієзнавства тощо. Найбільше вираженими у її творчості є дискурси постколоніалізму та європеїзму.

З її сторінок постає оповідач, максимально близький авторці, проте не тотожний із нею: у більшості випадків розповідь ведеться від першої особи, реальності зображеному й осмисленому надають події з самого життя письменниці, ті, в яких вона брала участь особисто чи знає з достовірних джерел. В основі принципу організації текстів О. Забужко – відтворення усної розмови з читачем. Створенню атмосфери усної бесіди сприяє форма побудови речень, притаманна розмові. Імітуючи усну комунікацію, авторка постійно

звертається до аудиторії, провокує її. Окрім того, у текстах є велика кількість звертань.

Есеї авторки з одного боку, мають документальну основу, фактографічно відтворюють дійсність, з іншого боку, вона вільно переміщується в часі і просторі від античності до сьогодення, використовує художні образи та художньо-виражальні засоби (метафори, епітети, порівняння, фразеологізми, іронія).

Більшість текстів публіцистики автобіографічні. Автобіографічність має сюжетотворче значення і може розглядатися як одна з комунікаційних тактик авторки. Вона розповідає про себе, своє світосприйняття, свій досвід життя, своїх вчителів, друзів та недругів, свої подорожі та зустрічі, творчі плани та виступи, досягнення як письменниці та як публіцистки.

Важлива прикмета організації текстів О. Забужко – вплетення героїв власних художніх творів, фрагментів сюжетних ліній із них, цитат, алюзій у власні есеї.

Важливою ознакою текстів О. Забужко є розширення комунікативної межі лексики, використання діалектних, іншомовних, застарілих слів, наукової термінології. Інтертекстуальні літературні зв'язки публіцистики Оксани Забужко вказують на співвідношення з іншими текстами національної і світової культури. Інтертекстуальність є механізмом, який забезпечує процес реалізації комунікативної функції есеїв.

ВИСНОВКИ

Комунікативна стратегія – сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної цілі. Комунікативна тактика – конкретні мовленнєві дії, які сприяють реалізації стратегії. Журналістський твір будь-якого жанру – це комунікативно-психологічне явище, складний акт мовної комунікації. Комунікативна стратегія залежить від жанру журналістського тексту, домінування в ньому раціонально-логічних чи емоційно-риторичних типів структур, а отже, окреслення певних композиційно-стилістичних параметрів.

Письменницька публіцистика стає орієнтиром у процесі формування масовою аудиторією своєї позиції щодо соціального життя та джерелом, яке провокує роздуми про стан розвитку суспільства та визначення його перспектив.

Письменницька публіцистика характеризується високим ступенем інтенсифікації авторського «Я» та залученням художніх структур і стратегій, спрямованих на успішне здійснення комунікативного акту, порозуміння з читачем. Це і створення атмосфери сповідальності, і цікавий добір фактажу, художньо-поетичні елементи.

У типології публіцистики світоглядна, концептуальна публіцистика займає особливе місце, що поєднує в собі інші види (культурологічну, політичну, релігійну, філософську та ін.).

Есей – це такий тип тексту, комунікативні можливості якого спрямовані на відкритість відносин між мовцем і споживачем інформації. Створюючи есей, публіцист розробляє систему зв'язків між продуктом своєї діяльності та потенційним читачем, слухачем, глядачем. У есеях поєднується документальна достовірність та фактографічність з філософським світобаченням та образно-емоційною художньою пластичністю. Публіцистичний твір, крім інформації у вигляді певних думок, відтворює образи – реальні та художні, які впливають на реципієнта естетично. Цей жанр

характеризується довільною композицією та обсягом, суб'єктивністю та невимушеністю, художністю.

Оксана Стефанівна Забужко – українська поетеса, письменниця, літературознавець, публіцистка. Її публіцистика характеризується чіткою авторською позицією, високим громадянським пафосом, масштабністю мислення, майстерним вплетенням у канву текстів засобів підвищення комунікативної спрямованості.

Есеї О. Забужко в певних варіантах поєднують усі чотири зазначених дослідниками типи жанрових різновидів (публіцистичне, літературно-критичне, мистецтвознавче, філософське). Її есеї – це своєрідний спосіб розповісти про світ через себе і про себе. Більшість текстів публіцистики автобіографічні. Автобіографічність має сюжетотворче значення і може розглядатися як одна з комунікаційних тактик авторки. Вона розповідає про себе, своє світосприйняття, свій досвід життя, своїх вчителів, друзів та недругів, свої подорожі та зустрічі, творчі плани та виступи.

О. Забужко висловлює незалежну, оригінальну точку зору на українські та зарубіжні соціально-політичні процеси. Вона намагається вплинути на свідомість читача, формування його національної самосвідомості, громадянської позиції.

У світоглядній публіцистиці часто використовуються концепти, які допомагають глибоко розкривати важливі для соціуму теми, які здатні впливати на світосприймання народу або певної нації. Оксана Стефанівна Забужко розробляє у своїх текстах такі світоглядні концепти, як «незалежність», «війна», «нація», «національна культура», «національна пам'ять», «самостійність» та ін. Майже в кожному матеріалі вона нагадує про національну ідентичність і про силу українського народу.

Найбільше вираженими у її творчості є дискурси постколоніалізму та європеїзму. О. Забужко «відштовхується» від радянського сприйняття. Вона вважає, що для того, щоб змінити суспільство, людей, потрібно відмовитись від радянської ідеології та її системи цінностей, вибрати вектор європейського

розвитку. Цілеспрямовано публіцистика трансформує картину світу сучасного українця, переконує читачів в тому, що людина має бути не гвинтиком, а найголовнішою цінністю в суспільстві.

О. Забужко, у першу чергу, захищає національні, історичні, культурологічні, естетичні цінності, вважаючи саме культуру минулого й сучасного фундаментом формування сучасного українця і взагалі людини сучасності. Ці ідеї відлунюються в її есеїстичних збірках «Хроніки від Фортінбраса», «Репортаж з 2000-го року», «З мапи книг і людей», «І знов я влізаю в танк... Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади» (2016) та інших.

Автор у публіцистиці О. Забужко має ряд ознак. Це філософічність, національна окресленість, інтелектуалізм, створення ситуації щирості, апелювання до власного письменницького досвіду, співавторство з читачем. У публіцистиці О. Забужко на перший план виступає аналітика, інтелектуалізм, а літературний наратив виступає у ролі фактажу.

У публіцистиці О. Забужко наявні усі три суб'єкти комунікації: автор, герой, який декларує свою світоглядну позицію, та читач, який часто стоїть на шляху формування своєї позиції. В основі принципу організації текстів – відтворення усної розмови з читачем. Створенню атмосфери усної бесіди сприяє форма побудови речень, притаманна розмові. Імітуючи усну комунікацію, авторка постійно звертається до аудиторії, провокує її. Окрім того, у текстах є велика кількість звертань.

Есеї авторки з одного боку, мають документальну основу, фактографічно відтворюють дійсність, з іншого боку, вона вільно переміщується в часі і просторі від античності до сьогодення, використовує художні образи та художньо-виражальні засоби (метафори, епітети, порівняння, фразеологізми, іронію).

Важливою ознакою текстів О. Забужко є розширення комунікативної межі лексики, використання діалектних, іншомовних, застарілих слів, наукової термінології. Інтертекстуальні літературні зв'язки публіцистики Оксани

Забужко вказують на співвідношення з іншими текстами національної і світової культури. Інтертекстуальність є механізмом, який забезпечує процес реалізації комунікативної функції есеїв.

Серед інтертекстуальних зв'язків, до яких вдається есеїстка, найпоширенішими є автоінтертекстуальні прийоми (згадки власних художніх творів, фрагментів сюжетних ліній із них, цитат, персонажів), ремінісценції відомих текстів і персонажів та алюзії на тексти інших авторів. Поєднання інтертекстуальності, авторського досвіду та метафоричного стилю, гнучкість есею, його філософічність та відкритість сприяють розвитку жанру як способу авторської саморепрезентації та впливу на читача.

Роль О. Забужко в історії української публіцистики беззаперечна, її творчість поповнить скарбницю національної та світової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анкета критиків: краща книжка 2000-го р. *Слово і час*. 2001. № 6. С. 34-51.
2. Антонова О. В. Національно-світоглядна публіцистика Миколи Жулинського як інтеграція жанрово-тематичних домінант: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунік. : 27.00.04. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. 16 с.
3. Балаклицький М. Есе як художньо-публіцистичний жанр. Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. 74 с.
4. Балда Т. Публіцистика – авангард духу. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2004. Вип. 25. С. 149-154.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Видавничий центр «Академія», 2009. 376 с.
6. Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу. Зб. наук. праць*. 2004. Вип. 10. С. 11-16.
7. Біловол Ю. Є. Мотиви державотворення в письменницькій публіцистиці кін. ХХ – поч. ХХІ ст. : еволюція, поетика, прагматика : автореф. дис. ... канд. соц. комунік. : 27.00.04. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. 20 с.
8. Біловол Ю. Є. Національний мотив державотворення в письменницькій публіцистиці кінця 80-90-х років ХХ століття. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2007. № 766. С. 223-226.
9. Борзенко О. Сентименталізм і становлення нової української літератури. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2005. Випуск 9. Ужгород, 2005. С. 57-61.
10. Ботанова К. Куди ходить Фортінбрас. *Критика*. 2000. № 9. С. 22-23.

11. Буряк В. Еволюція термінологічного інструментарію сучасної теорії публіцистики: інтелектуальна модель інформаційного відображення. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2001. Т. 3. С 50–57.
12. Буряк В. Системна та концептуальна структура сучасного публіцистичного мислення. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2002. Вип. 22. Ч. 1. С. 19–30.
13. Войтенко Л. І. Художня література як форма комунікації: Навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 36 с.
14. Габор Н. «Журналістика думок» у контексті об'єктивності. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип.9. Українська література в загальноєвропейському контексті. Ужгород, 2005. С. 393-395.
15. Галич В. Автопередмови Оксани Забужко в парадигмі публіцистики. *Український інформаційний простір*. 2022. № 2. С. 191-213.
16. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності : монографія. Київ : Наук. думка, 2004. 816 с.
17. Галич В. Письменницька публіцистика як метажанрове поняття. *Соціальні комунікації сучасного світу: наук.-теорет. зб.* Гол. ред. О. М. Холод. Кривий Ріг : Криворізький навчальний центр Одеської національної юридичної академії, 2009. С. 57–58.
18. Галич В. М., Куцевська О. С. Дискурс авторського редагування публіцистичного тексту: творча лабораторія Олесь Гончара : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 272 с.
19. Галич В., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури : Підручник. Київ : Правда Ярославичів, 2001. 488 с.
20. Гарачковська, О. Есе в художній публіцистиці: нові стильові конструкції. *Український інформаційний простір*. 2022. №10. С. 110–118.
21. Дзикович О. В. Комунікативно-прагматичні аспекти мовлення: конспект лекцій. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 85 с.

22. Донцов Д. Поетка вогняних меж. *Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 3-х т. Кн.2.* Київ, 1994. С. 600-611.
23. Євграфова А. Українська національна ідея як соціальний феномен у сучасній публіцистиці. *Вісник Сумського державного університету. Серія філологічні науки.* 2006. № 3. С.5-9.
24. Жолубак Т. Інформаційне суспільство як «контекст» праці журналіста. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика.* 2002. Вип.22. С. 86-94.
25. Забужко О. Дві культури. Київ, 1990. 48 с.
26. Забужко О. З мапи книг і людей: збірка есеїстики. Meridian Czernowitz; Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня "Рута"», 2012. 376 с.
27. Забужко О. «І знов я влізаю в танк...». Вибрані тексти 2012–2016: статті, есе, інтерв'ю, спогади. Київ : Комора, 2016. 416 с.
28. Забужко О. Репортаж із 2000-го року: 36. статей. Київ : Факт, 2001. 96 с.
29. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстка 90-х. Київ : Факт, 2001. 340 с.
30. Забужко О. Let my people go: 15 текстів про українську революцію. Вид. 2-е, випр. Київ : Факт, 2006. 232 с.
31. Забужко О. What makes you smile when you are tired. *100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки.* Упорядн. С. Г. Васильєв. Харків : Фоліо, 2013. С. 98-113.
32. Заверталюк Н. Письменницька публіцистика в Україні 20-х – 70-х рр. ХХ ст. Проблеми. Жанри. Майстерність. Автореферат дисерт. ... докт. філол. наук. Київ, 1992. 29 с.
33. Заверталюк Н. Про специфіку публіцистики письменників: захист перед захистом. *Слово і час.* 1992. № 7. 69-73.
34. Загнітко А. П. Комунікативно-прагматичні аспекти сучасного політичного газетного дискурсу. URL :

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54897/79-Zagnitko.pdf?sequence=1>.

35. Зарецький О. Публіцистичний дискурс в Україні 1960-80-х років: проблеми аналізу на макро- та мікрорівнях. *Слово і час*. 2001. № 6. С. 64-72.

36. Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. Київ : Літопис, 1999. 336 с.

37. Здоровега В. Й. Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис. Київ : Радянський письменник. 174 с.

38. Здоровега В. Пошуки істини, утвердження перспектив: Деякі гносеологічні та психологічні проблеми публіцистики. Львів : Вища школа, 1975. 175 с.

39. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.

40. Здоровега В. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1969. 178 с.

41. Іванюха Т. В., Полякова Г. О. Інтертекстуальність як жанротвірний чинник у сучасній українській есеїстиці. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 3. С. 43-48.

42. Калантаєвська Г. П. Історія публіцистики : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2018. 238 с.

43. Качкан В. А. Про публіцистику. Літературно-критичний нарис. Київ : Дніпро, 1982. 174 с.

44. Качкан В. А. Жанри публіцистики : учбов. посіб. Київ : УМК ВО, 1988. 120 с.

45. Кащей И. Интертекст в публицистике. *Вісник Харківського національного університету. Серія філологія*. 2001. Вип. 33. № 53. С. 220-223.

46. Квіт С. Основи герменевтики. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 192 с.

47. Корабльова О. Художні особливості жіночого письма О. Забужко. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Випуск 9. Ужгород, 2005. С. 136-138.
48. Косенко В. Соціальна експресія публіцистики О. Забужко. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2002. Вип. 10. С. 51–53.
49. Кузнецова О.Д. Засоби масової комунікації. Львів : ПАІС, 2005. 200 с.
50. Куцевська О.С. Саморедагування Олесем Гончаром публіцистичного твору: модифікація, прагматика, інтерпретація : автореф. дис ... канд. з соц. комунік. : 27.00.05. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2009. 20 с.
51. Лазебник Ю. Проблеми літературної майстерності в журналістиці. Київ : Держполітвидав України, 1963. 266 с.
52. Лазебник Ю. Публіцистика в літературі. Літературно-критичне дослідження. Київ : Радянський письменник», 1971. 320 с.
53. Лось Й. Бачити великі істини (Публіцистика і тенденції розвитку світу). *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2001. Вип. 21. С. 26-40.
54. Лось Й. Публіцистика і тенденції розвитку світу. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 376 с.
55. Лубківський Р. Туга тятива, або Думки з приводу одного своєрідного жанру. *Жовтень*. 1973. № 4. С. 139–148.
56. Маслова Т. Принципи класифікації комунікативних стратегій http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/maslova_pryntsypy.pdf
57. Михайлин І. Журналістика як всесвіт: Вибрані медіадослідження. Харків : Прапор, 2008. 512 с.
58. Михайлин І. Колумністика про любов до людей й до батьківщини. URL : http://www.philology.univer.kharkov.ua/katedras/prof_sites/mykhajlyn/Portnykov.pd

59. Михайлин І. Основи журналістики. Київ : ЦУЛ, 2002. 284 с.
60. Морська Л. І. Сутність і визначення комунікативних стратегій у професіональному дискурсі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2012. № 3. С. 67-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2012_3_15
61. Москалюк В. М. Концептосфера української публіцистики. *Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2014. Т. 54. Січ. – берез. С. 69-72.*
62. Нестеренко Ю. В. Комунікативні стратегії письменницької есеїстики в періодиці України в контексті постмодерної психології доби. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2010. № 1. С. 86-91.
63. Нестеренко Ю. В. Письменницька есеїстика: спроба міфологемного аналізу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. Серія: Філологія. Літературознавство. Миколаїв, 2012. Т. 193. Вип. 181. С. 69-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2012_193_181_16
64. Нестеренко Ю. В. Сучасна українська есеїстика: жанрові трансформації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2014. 18 с.
65. Нестеренко Ю. В. Есеїзм як стильова домінанта художнього тексту. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 2 (261). Ч. II. С. 191–197.
66. Павлюк І. Сучасна українська публіцистика: теоретичні та практичні аспекти. *Social Communications: Theory and Practice*. 2020. Vol. 11. С. 79-97.
67. Погрібний А. До розуміння феномена письменницької публіцистики. *Слово і час*. 2007. № 4. С. 45–52.
68. Полянський І. Розслідувальна журналістика як каталізатор явищ у політичному житті України. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2006. Вип. 28. С.145-147.

69. Потятиник Б. Медіа: ключі до розуміння. Серія: Медіакритика. Львів : ПАІС, 2004. 312 с.
70. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості. Методологічні проблеми. Київ : Вища школа, 1973. 271 с.
71. Рождественська І. Про новомову в польській та українській есеїстиці. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Літературознавство». «Журналістика»*. Дніпропетровськ : ДНУ, 2006. Вип. 8. С. 262–265.
72. Ромашко О. Українська національна ідея в дзеркалі преси. *Політичний менеджмент*. 2006. №2. С.115-126.
73. Садикова Л. Загальна характеристика жанру есе. *Нариси досліджень у галузі гуманітарних наук в педвузі*. Горлівка : ГДПШМ, 1997. С. 392–396.
74. Свалова М. І. Збірка есеїстики О. Забужко «З мапи книг і людей» у системі підготовки майбутніх журналістів. *Масова комунікація : історія, сьогодення, перспективи: науково-практичний журнал / відп. ред. С. І. Кравченко; упоряд. М. А. Рожило*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, 2014. № 5–6 (5). С. 117–120.
75. Свалова М. І. Навчальні можливості жанрів есею та авторської колонки (за публіцистичними матеріалами Ю. Андруховича, О. Бойченка, О. Забужко, М. Рябчука). *Образ*. 2015. Вип. 3. С. 154–162.
76. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації. Підручник. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2011. 350 с.
77. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
78. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації. Навчальний посібник. Київ: Академія, 2010. 240 с.
79. Серажим К. С. Структура публіцистичного тексту: загальні підходи до текстологічного аналізу. *Наукові записки інституту журналістики*. 2000. Т.1 (жовтень-грудень). С. 103-114.

80. Сільман К. В. Гендерний аспект постколоніальних досліджень в есеїстиці Оксани Забужко. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 24–25 березня 2016 р.* / редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький. Ченстохова–Ужгород–Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 174–176.

81. Сільман К. В. Письменницька публіцистика як явище на перетині літератури й журналістики (на матеріалі збірки Юрія Андруховича «Тут похований Фантомас»). *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 247. Т. 259. Філологія. Літературознавство. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. С. 79–83.

82. Сільман К. В. Есей як жанр на перетині літератури та журналістики: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06. Миколаїв: Чорноморський національний університет імені Петра Могили, 2019. 228 с.

83. Сінченко О. Д. Комунікативні стратегії в теорії літератури: автор, текст, читач. Навчальний посібник. Київ: Логос, 2015. 170 с.

84. Славова Л. Л. Комунікативні стратегії та тактики у сучасному масмедійному політичному дискурсі: зіставний аспект (на матеріалі українських та американських Інтернет-джерел). *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. 2006. Вип. 27. С. 116-117.

85. Словник іншомовних слів. Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапуга. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.

86. Сніжко О. Жанрова система публіцистичних текстів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Вип. 26. С. 237-240.

87. Соболь О. Постмодерн і майбутнє філософії. Київ : Наукова думка, 1997. 187 с.

88. Спотар-Аяр Г. Ю., Підлипний Я.С. Порівняння як вид комунікативної стратегії в публіцистичних текстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 39. Т. 2.

С. 94-98.

89. Стеблина Н. Способи представлення позиції комуніканта в письменницькій публіцистиці (на матеріалі публіцистичних виступів О. Забужко). *Діалог: медіа-студії* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 12. С. 184-191.

90. Стеблина Н.О. Сучасна українська письменницька публіцистика у варіанті виступів О. Забужко, Т. Прохаська, Ю. Андруховича : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. 18 с.

91. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко. *Слово і час*. 2004. №2. С. 39-47.

92. Теліга О. Якими нас прагнете? *Слово і час*. 1991. № 6. С. 32-38.

93. Титаренко М. Світоглядна публіцистика: спроба полемічного дискурсу. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2006. Вип. 28. С.118-134.

94. Ткач Л. Стверджуючись у мовомисленні (творчість Оксани Забужко у трьох контекстах). URL: <http://md-eksperiment.org/post/20170720-stverdzhuyuchis-u-movomislenni-tvorchist-oksani-zabuzhko-u-troh-kontekstah>

95. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). Київ : Правда Ярославичів, 1997. 448 с.

96. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.

97. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти. *Мандрівець*. 2000. № 5-6. С. 58–62.

98. Чернявська Л. В. Інтертекст в есеїстиці О. Забужко. *Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації*. 2010. № 4. С. 88-94.

99. Чернявська Л. В. Теорія та історія публіцистики. Навчальний посібник для студентів магістратури факультету журналістики. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 90 с.

100. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

101. Швець Г. Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2006. 20 с.
102. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею. *Слово і час*. 2007. № 11. С. 48–56.
103. Шебеліст С. Авторська колонка у сучасній газетно-журнальній періодиці. *Образ*. 2009. Вип. 10. С. 39-44.
104. Шевченко Т. М. Есей: у пошуках національної (само)ідентифікації. *Проблеми сучасного літературознавства*. 2017. Вип. 25. С. 79–92.
105. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.
106. Щепка О. А. Сучасний публіцистичний текст: кваліфікаційні та диференційні ознаки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 34. Т. 2. С. 103-106.
107. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 312с.
108. Van Dijk T.A. Critical Discourse Analysis. URL: <https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/07/Teun-A.-van-Dijk-2015-Critical-discourse-Analysis.pdf>